

dr. Tarczay Áron:

A magyar állampolgárság viszonya a magyar nemzetiséghez és a lakóhelyhez – a jogtörténetben és jelenleg

Bevezetés

A 2004. december 5-i népszavazás kapcsán rengeteg szó esett arról, vajon mennyiben tekinthető az állampolgárság lakóhelytől függetlenül az egy nemzethez való tartozás jelképének, illetve mennyiben köthető az inkább ahhoz, hogy az illető az államterületen lakjék. A kérdéssel világszerte rengeteg közjogász és nemzetközi jogász foglalkozott már, a magyar jogban azonban régóta különös jelentőségű a probléma – és úgy tűnik, még sokáig az is marad. Bár a következőkben ezt a kérdést nem kísérem meg megválaszolni – a válaszhoz egyébként is az állampolgárság tartalmának, az azzal járó jogoknak és kötelezettségeknek a teljes körű felsorolása és elemzése szükséges –, de megkísérem a magyar jogi szabályozás történetét felvázolni. Véleményem szerint érdemes figyelni arra a folyamatra, ahogy a soknemzetiségű XIX. századi ország “nemzetiség-semleges” kezelte a kérdést, figyelemmel a be- és kitelepülésre, majd hogyan viszonyult az ország a külföldre szakadt magyar nemzetiségűek két csoportjához: (1.) az országot már a XIX. sz. végétől kezdve, majd egyes történelmi események kapcsán újra tömegesen elhagyó kivándorlókhoz, akik önként hagyták el az országot, és (2.) azokhoz, akik nemzetközi szerződés alapján kerültek más állam fennhatósága alá.

Meg kell jegyezni, hogy összes állampolgársági törvényünkben a születéssel való állampolgárság-szerzés fő szabálya a leszármazás útján szerzhető magyar állampolgárság – még ha ez a kezdeti szabályozásban csak az apa állampolgárságának megszerzését jelentette is. Ismeretes, hogy az egyes államok két csoportba oszthatók aszerint, hogy állampolgársági joguk annak adnak-e születés útján állampolgárságot, aki területükön született (*jus soli*), vagy annak, akinek szülője magyar állampolgár volt (*jus sanguinis* – ezen belül az apa állampolgárságának megszerzése a *jus sanguinis a patre*, az anyáé a *jus sanguinis a matre*). A *jus soli*-t elsősorban azok az államok alkalmazzák, ahol a bevándorlás jelentős, vagy jelentős volt, így célszerű (volt) a bevándorlók belföldön született gyermekeinek születéssel való automatikus honosítása. A *jus soli* alkalmazása nyilvánvalóan az állampolgárság és a lakóhely, míg a *jus sanguinis* alkalmazása az állampolgárság és a nemzetiség kapcsolatát erősíti. Megjegyzendő, hogy kiegészítő szabályként – elsősorban a hontalanság elkerülése érdekében – pl. a *jus sanguinis*-t alkalmazó országok kivételesen alkalmazhatják a *jus soli*-t is. Pl. ha egy *jus soli*-t alkalmazó ország állampolgárainak gyermeke *jus sanguinis*-t alkalmazó országban születik, hontalan lenne, így a szülőhely szerinti ország célszerűen állampolgárságot adhat a gyermeknek a *jus soli* alapján.

Ugyanígy fő szabály szerint ha egy *jus sanguinis*-t ismerő ország állampolgárának gyermeke *jus soli*-t ismerő országban születik (pl. magyar állampolgár gyermeke az USA-ban), a gyermek kettős állampolgár.

I.) Az első állampolgársági törvény

A századforduló állampolgársági jogi szabályozását megelőzően – annak könnyebb értelmezése végett – néhány szót szóljunk az állampolgárság jogintézményével 1949-ig párhuzamosan létező **községi illetőség** fogalmáról. A jogintézmény a községek kialakulásával egyidőben megjelent községi polgárjogból – vagyis a községi ügyintézésben való részvétel jogából – fejlődött ki. Egy császári pátens sikertelen 1859-es kísérlete után 1871¹-ben vezették be, és ez alapján minden, az országban tartózkodó személy egy meghatározott község kötelékébe tartozott. Ennek a közigazgatás számos ágában (pl. szegénygondozás, iparendély, talált gyermekekről gondoskodás, cigányügyi igazgatás, stb.) jelentősége volt, témánk szempontjából pl. a honosítási feltételek közt lesz szerepe. Valójában eredetileg szociális célja volt, hiszen az egyes ellátások a községet terhelték, ezért szükséges volt a községhez tartozás rendezése, azonban nem sokkal bevezetése után az állampolgársági jogi szabályozással is kapcsolatba került. A törvény hatályba lépésével az itt lakókat beosztották az egyes községekbe, leszármazással, lelcengyermek megtalálásával, nő a házassági kapcsolat alapján megszerezhetette. A községbe települők megszerzésre irányuló kérelmét pedig csak kivételesen lehetett megtagadni.

Első állampolgársági törvényünk, a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879. évi L. tc. A soknemzetiségű Magyarországon természetesen nem nemzetiségi alapon rendezte az állampolgárságot – hiszen a magyar nemzetiségűek száma az ország lakosságának felét sem érte el. Az állampolgársági kérdés szorosabban kötődött a területhez, mint a nemzetiséghez. A tc. Ennek ellenére megengedte külföldön élő személyeknek is a magyar állampolgárság megszerzését. Így (1.) **leszármazással** a magyar állampolgár törvényes (ius sanguinis a patre) és a magyar állampolgárnő törvénytelen gyermekei (ius sanguinis a matre) külföldi születés esetén is, a (2.) **törvényesítés** esetén a külföldi állampolgárnő törvénytelen gyermeke további feltétel nélkül, (3.) **házasság által** a magyar állampolgárral házasuló külföldi nő. Így – elsősorban a leszármazással való szerzés miatt – már első állampolgársági törvényünk óta fennálló probléma az, hogy a világban sok ún. **latens magyar állampolgár** van, akik esetleg ezt a tényt nem is tudják magukról – illetve akikről a magyar állam sem tud. Leszármazással – amíg valamely leszármazó el nem veszi az állampolgárságot – az összes következő generáció megszerzi az állampolgárságot, és ezt önmagában a lakóhely szerinti állam állampolgárságának megszerzése nem befolyásolja. A (4.) szerzési jogcím, a **honosítás** esetén (amely a honosítást kérő férfi és atyai hatalom alatt álló gyermekeire is kiterjedt) azonban – többek között – feltétel volt, hogy belföldi község „kötelékébe” fel legyen véve, „illetőleg felvétele a község által kilátásba” helyeztessék, valamint az 5 évi megszakítás nélküli belföldi tartózkodás – (és az, hogy az adózók lajstromába is 5 éve be legyen vezetve). Az 5 évi belföldi tartózkodástól (és adózási nyilvántartástól) a magyar állampolgár által örökbefogadott esetén el lehetett tekinteni, a községi illetőségtől azért sem, mert a lakóhely szerinti törvényhatóságnál kellett a honosítási kérelmet benyújtani. Azonban mindhárom általam említett feltételtől el lehetett tekinteni, ha a “ministerium” olyan személyek honosítását javasolta Ő Felségénél, “kik a magyar korona országai irányában rendkívüli és kitünő érdemeket szereztek és vagy a belföldön laknak, vagy

¹ 1871. évi XIII. tc.

kijelentik, hogy itt letelepedni fognak”. Ha ezeknek községi illetőssége nem volt, ipso jure “egyelőre” Budapesten lett.

A tc. ismert egy (5.) jogcímet is, amely azonban egy átmeneti szabály volt: akik az ország területén laktak a törvény hatályba lépéséig már 5 éve megszakítás nélkül, és adózói lajstromba is be voltak vezetve, **honosítás nélkül** kaptak állampolgárságot, kivéve ha a törvény hatályba lépésétől számított egy éven belül a hatóság előtt igazolták, hogy előző állampolgárságukat megtartották. Ez a szabály a kiegyezést követő gazdasági fellendülés következtében bevándorolt osztrák, bajor, porosz, cseh, morva, svájci, olasz betelepülők státusának rendezése érdekében született, akik többsége nem tett ilyen fenntartó nyilatkozatot, tehát magyar állampolgár lett.

Az államterületen születéssel, illetve az államterületen “lencenként találatással” megdönthető vélelem állt fenn a magyar állampolgárságra.

Az állampolgárság megszűnésének esetei közül (1.) az állampolgár kérelmére történő **elbocsátás**, (2.) a magyar állampolgár nő külföldivel való **házassága**, (3.) a magyar állampolgár gyermek külföldi általi **törvényesítésel**, illetve (4.) engedély nélkül külföldi állam szolgálatába álló és felszólításra ki nem lépő állampolgárookra **hatósági határozattal** történő elvesztése témánk szempontjából nem jelentős. Az (5.) jogcím azonban a **távollét**. Ennek előzményeképpen említsük meg, hogy a Monarchia 1870-ben az Amerikai Egyesült Államokkal kötött szerződésben² azt vállalta, hogy az Egyesült Államokban tartózkodó, ott honosított személyeket amerikai állampolgárnak fogja tekinteni. Erre a hatalmas, elsősorban az Egyesült Államokba tartó kivándorlás adott okot. Témánk szempontjából jelentős, hogy a kivándorlók kb. 2/3-a nem magyar anyanyelvű volt.³ Visszatérve az állampolgársági törvényre: távolléttel elvesztette magyar állampolgárságát az a magyar állampolgár, aki a magyar kormány, vagy az osztrák-magyar közös miniszterek megbízatása nélkül megszakítás nélkül 10 évig a magyar korona országainak határain kívül élt. A **távolléttel megszakította** az, ha az eltávozott magyar állampolgárságának fenntartását bejelentette a magyar hatóságnál. A joggyakorlat enyhítette a törvényi szabályozást: bármilyen kapcsolatfelvétel a magyar hatósággal, sorozáson részvétel, gyámság, gondnokság alá helyezés, vagy akár csak az országon való átutazás, területe feletti átrepülés, rövid látogatás, akár az illető személy akarata nélkül is, illetve a háború vagy a hadifogság megszakította a távollétet.

A távollét intézményét **lex Kossuthnak** nevezte a köznyelv, hiszen az nemcsak az amerikai kivándorlás kérdését oldotta meg, de egyben igen hátrányos volt a Kossuth-emigrációra nézve. Kossuthnak pl. állampolgársága megtartásához 87 évesen kellett volna megjelenni valamely magyar külképviselet előtt, és esküt tenni az uralkodóra. Több magyar város díszpolgárává avatta Kossuthot, így próbálván nyomást gyakorolni a jogalkotóra, de ezen kezdeményezések ellenére Kossuth 1890. január 1-én elvesztette magyar állampolgárságát. Ez annak ellenére történt így, hogy Tisza Kálmán miniszterelnök és a Kormány azon a véleményen volt, hogy Kossuth nem veszítheti el magyar állampolgárságát. Ezért – annak ellenére, hogy 1889. dec. 20-i nyílt levelében

² 1871. évi XLIII. tc. hirdette ki

³ Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság, Id.: Források

Kossuth kijelentette, hogy nem ismeri el magát Ferenc József alattvalójának – Tisza törvénymódosítást kezdeményezett, ám az – mivel saját pártjának többsége sem támogatta – elvérzett. (Ezek után Tisza Kálmán beadta lemondását, amit a király elfogadott.)

A törvény azt is előírta, hogy a honosításra vonatkozó szabályoktól eltérően, az ország területén lakás nélkül is **viSSzahonosítható** volt, aki távolléttel (vagy elbocsátással) veszítette el magyar állampolgárságát. Ha pedig az ilyen személy hazatért, és folyamodott magyar állampolgárságért, minden egyéb feltétel vizsgálata nélkül visszakapta azt. Valamely magyarországi község illetőségének megszerzése, vagy ennek kilátásba helyezése esetén, egyéb feltételek nélkül is folyamodhatott magyar állampolgárságért

- a) az a magyar állampolgár nő, aki azért veszítette el állampolgárságát, mert külföldivel házasodott, vagy magyar állampolgár férjét elbocsátották, illetve annak távollétével szűnt meg az állampolgársága,
- b) és atyja halála vagy nagykorúvá válása után az, aki kiskorúként, a pater familias elbocsátásával vagy távollétével veszítette el az állampolgárságát.

1886-ban a **bukovinai székelyek és csángók betelepítése**, így a soknemzetiségű országban a magyar etnikum arányának növelése érdekében “a tömegesen visszatelepülők honosításáról” szóló törvény előírta, hogy a fent említett visszahonosítási szabályok szerint, illetékmentesen, és községi illetőségük hivatalbóli megállapításával szerezhettek állampolgárságot.

II.) A trianoni békeszerződés

A Trianonban, 1920. június 4-én aláírt, 1921. július 26-án hatályba lépett békeszerződés⁴ szerint azok a személyek, **akiknek illetősége elcsatolt területen volt**, a magyar állampolgárságot elvesztette, és megszerezte annak az államnak az állampolgárságát, amely fennhatósága alá került. (Nyilvánvalóan az átcsatolt területen élő külföldi állampolgárok – pl. erdélyi német állampolgárok – állampolgársága nem változott.) Aki azonban a Szerb-Horvát-Szlovén vagy a Cseh-Szlovák Államhoz csatolt területen csak 1910. január 1. után szerzett illetőséget, csak ezen állam engedélyével szerezte meg ezt az állampolgárságot. Ha ezek a személyek nem kértek engedélyt, vagy azt megtagadták, a korábbi illetőség szerinti állampolgárságot kapták. Az állampolgársági rendelkezések célzata valójában nem jogfosztás, hanem éppen a jogok biztosítása lehetett. Elképzelhetetlen lett volna, ha az átcsatolt területek népessége nem kapta volna meg az új államhatalom szerinti állampolgárságot.

A Szerződés ismerte a **nemzetközi jogi opció** lehetőségét. Ennek értelmében

- 1.) a) a magyar állampolgárságukat elvesztő, új állampolgárságot szerző, 18. életévüket betöltött személyek a Szerződés hatályba lépésétől számított 1 éven belül választhatták annak az államnak az állampolgárságát, ahol a Szerződés hatályba lépésekor fennálló illetőséget megelőzően illetőségük volt,

⁴ Kihirdette: 1921. évi XXX. tv.

- b) a férj opciója maga után vonta a feleségét, a szülők opciója a 18. életévét be nem töltött gyermekét,
- 2.) azok a személyek pedig, akiknek a volt Monarchia területén volt illetőségük, és ott a lakosság többségétől “fajra” vagy nyelvre nézve különböztek, a Szerződés hatályba lépésétől számított 6 hónapon belül Ausztria, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Románia, a Szerb Horvát-Szlovén Állam vagy a Cseh-Szlovák Állam állampolgárságát választhatták, ha ott a többség nyelve és “faja” azonos volt.

Az optálás összes esetére vonatkozó szabály volt, hogy az optáló 12 hónapon belül köteles volt abba az államba tenni lakóhelyüket, amelynek állampolgárságát optálták. Ingó vagyontuk magukkal vihették illeték- és mindennemű kilépési, vagy belépési díj fizetése nélkül. Ingatlanukat a Szerződés szerint megtarthatták. (Azonban pl. Románia Erdélyben földreformot hajtott végre, amely érintette az optáns magyar nemzetiségű erdélyi arisztokraták birtokait is, akik inflálódott román pénzben kaptak kártalanítást. A Magyar-Román Nemzetközi Vegyes Döntőbíróság előtt indított ún. *optáns perek* hatására a magyar állam vállalta kártalanításukat.) Nehezítette az opció gyakorlását, hogy a fentebb 1.) számmal jelölt esetben a korábbi illetőséget kellett igazolni, illetőséget pedig a helyhatóság igazolhatott, amely mostmár egy másik államban volt. A magyar végrehajtási szabályok szerint a nyilatkozatot általában a diplomáciai képviselőnél kellett megtenni saját és atyai születési anyakönyvi kivonatot, községi illetőségi bizonyítványt mellékelve. A hatóság opciós igazolványt adott ki, a magyar állampolgárság fennállását azonban nem ez, hanem a belügyminiszter által kiadott opciós bizonyítvány ismerte el, amelynek kiadása előtt a Belügyminisztérium megvizsgálta, a Szerződés hatályba lépésekor valóban fennállt-e a magyar állampolgárság. Problémát jelentett, hogy egyes községek csak magyar állampolgároknak kívánták kiadni az illetőségi bizonyítványt – ami nélkül azonban a honosítást kérő nem tudta igazolni az illetőséget, így nem kaphatott állampolgárságot.

A magyar belső jogban a Szerződés opcióra vonatkozó egy éves határidejének korrekciójaként az 1922. évi XVII. tv. módosította az 1879. évi állampolgársági törvényt. Ennek értelmében aki a világháború kitörése, 1914. július 26. után elbocsátás vagy hatósági határozat nélkül vesztette el magyar állampolgárságát, és Magyarország területén lakott vagy itt kívánt letelepedni, azt kérelmére a belügyminiszter kivételesen a visszahonosításhoz megkívánt kellékek hiányában is visszahonosíthatta, ha a visszahonosítást kérő 18. életévét betöltötte, nem volt cselekvőképtelen és visszahonosítását különös méltánylást érdemlő körülmények indokolták. Látható tehát, hogy ez a rendelkezés is a magyarországi lakóhelyhez kötötte az állampolgárság megszerzését. Az illetőség igazolásával kapcsolatos fenti problémák orvoslásául a belügyminiszter jogává tette a törvény annak igazolását, hogy az állampolgárságért folyamodó személy illetősége a békeszerződés hatályba lépésének idején Magyarországon volt. A döntés ellen jogorvoslatnak helye nem volt. Az opció, illetve az 1922-es rendelkezés lehetőségeit kihasználva az I. világháborút követően mintegy 350 ezer magyar nemzetiségű személy költözött be az országba, annak ellenére, hogy – mivel

Magyarország nem tudott mit kezdeni ilyen arányú bevándorlással – beköltözési engedélyt nem volt könnyű szerezni.

A Szerződés értelmében a férjes asszonyok férjük, a 18. életévüket be nem töltött személyek szüleik állampolgárságát mindenben követték.

Kijelenthetjük, hogy a Szerződés területi rendelkezéseivel ellentétben az állampolgársági rendelkezések alapja, a területi alapú állampolgárság racionális döntés volt, amelynek a célja az átcsatolt területek lakosságának jogvédelme. Azonban az utódállamok gyakran nem teljesítették jóhiszeműen ezeket a rendelkezéseket, így éltek ezen államok területén hontalanként magyar nemzetiségű személyek, akik így egyes szolgáltatásokat nem vehettek igénybe, sőt a kiutasítás veszélyének is ki voltak téve. Például az 1924-es román állampolgársági törvény – amellet, hogy a román nemzetiségűek számára kedvezményes eljárással biztosította a szerzést – nem az illetőséghez, hanem az 1918. december 1-i állandó lakóhelyhez kötötte a román állampolgárság megszerzését, így több, mint 200 000 magyar nemzetiségű személy esett el ettől a lehetőségtől.⁵ II. Károly román király 1939-ben kiadott rendeletében kívánta később rendezni a kérdést, de a rendezés Észak-Erdélyben a bécsi döntés miatt maradt el, Dél-Erdélyben pedig nem hajtották végre. Arra, hogy Csehszlovákiában is hasonló volt a helyzet, jó példa Balogh Edgér esete, akit hontalanként – kommunista szimpátiái miatt – édesapja egykori illetőségi helyére, Romániába kitoloncoltak.

III.) Állampolgársági jogunk a Horthy-korszak végén

A *zsidók gazdasági térfoglalásának korlátozásáról* szóló 1939. évi IV. *törvény* állampolgársági szabályozása a nemzetiség és állampolgárság közötti összefüggés negatív példája. E szerint honosítással, házasságkötéssel, törvényesítéssel zsidó magyar állampolgárságot nem szerezhetett, illetve a belügyminiszter hatálytalaníthatta azon zsidók 1914. július 1. utáni honosítását, visszahonosítását, akik életviszonyai nem igazolták az ország területén maradási, akik honosításának vagy visszahonosításának törvényes feltételei nem álltak fenn, illetve akik honosításuk, visszahonosításuk érdekében bűncselekményt, fegyelmi vétséget követtek el, vagy a hatóságot megtevesztették. Az intézkedés hatálya a családtagokra is kiterjedt.

Az 1979. évi L. törvényt módosította az 1939. évi XIII. törvény, amely az állampolgárság elvesztésének eseteit a következőkkel egészítette ki:

1. Megszűnt az állampolgársága annak a személynek, **akit külföldi állam honosított**. Amennyiben a törvény hatályba lépése (1939. szeptember 1.) előtt történt a honosítás, a törvény hatályba lépésének napjával veszítette el az illető személy az állampolgárságot. Amennyiben a külföldi államban a honosítás hatálya a családtagokra is kiterjedt, akkor a családtagok is elvesztették a magyar állampolgárságot. Mivel a honosításhoz a legtöbb külföldi állam is ott lakást

⁵ A romániai magyarok román állampolgárságának története: Vincze Gábor: Állampolgárság és kisebbségpolitika Romániában a II. világháborút követő években Ld.: Források

- követelt meg, így fő szabály szerint külföldön lakó személyek veszítették így el állampolgárságukat.
2. A törvény teljes egészében átfogalmazta az állampolgárság távolléttel történő elvesztésének feltételeit úgy, hogy a már megkezdett távolléti időtartamokra is az új szabályokat kellett alkalmazni, és a törvény hatályba lépése előtti és utáni időtartamokat össze kellett adni, de ha a törvény hatályba lépésekor a régi szabályok szerint még nem járt volna le, az új szabályok szerint pedig már lejárt, vagy a hatályba lépés utáni egy éven belül járt le a 10 év, akkor a hatályba lépés után az állampolgárságot fenntartó nyilatkozattételre egy év idő volt. 2. a) *Változtak a távollét időtartamának kezdő napjára vonatkozó szabályok.* A távollét kezdő időponya a továbbiakban nem az útlevelel lejárt, hanem az ország területének elhagyásának időpontja, ha pedig kormánytól való megbízás alapján hagyta el az illető személy az ország területét, de annak végeztével nem tért vissza, a távollét időtartama a megbízás megszűnését követő napon kezdődött. 2. b) *Változtak továbbá a távollét megszakítására vonatkozó szabályok.* A három hónapot meg nem haladó hazatérés nem szakította meg a távollétet. Az állampolgárság fenntartásához már nem volt elég a 10 év lejárt előtt magyar hatóságnál nyilatkozni, hanem ahhoz a belügyminiszter hozzájárulása volt szükséges, amelyet azonban 6 hónapi hallgatás esetén megadottnak kellett tekinteni. Az állampolgárság elvesztése az együtt élő feleségre és az atyai hatalom alatt álló gyermekekre is kiterjedt.
 3. A törvény hatályon kívül helyezte az 1879. évi L. törvény visszahonosítási rendelkezéseit. A továbbiakban főszabály szerint a visszahonosításhoz is a honosításhoz szükséges feltételeket kellett teljesíteni. Aki azonban elbocsátás vagy távollét miatt veszítette el a magyar állampolgárságot, e feltételek hiányában is visszahonosítható volt, ha Magyarországon élt, vagy itt kívánt letelepedni. Egyéb feltételek teljesítése nélkül volt visszahonosítható az, aki távolléttel veszítette el magyar állampolgárságát, ha külföldi állampolgárságot nem szerzett. Kedvezményesen volt visszahonosítható továbbá a Magyarországon lakó, vagy itt letelepedni kívánó a) nő, aki külföldivel való házassága miatt, vagy férje távollétével, elbocsátásával, külföldi honosításával veszítette el állampolgárságát, ha özvegyiségre jutott, házasságát felbontották, vagy – ha hazája joga szerint a házasság nem volt felbontható – ágytól, asztaltól elválasztották, továbbá az a b) kiskorú személy, aki atyja elbocsátása, távolléte, külföldi honosítása alapján veszítette el állampolgárságát, ha atyja halála után törvényes képviselője hozzájárulásával kéri, vagy – akár atyja életében is – nagykorúságának új hazája törvényei szerinti elérése után kéri.
 4. A törvény bevezette az állampolgárságtól való **megfosztás** intézményét. Megfoszthatta a minisztérium a magyar állampolgárságtól azt,
 - a) akit az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvény⁶ alapján bíróság elítelt;⁷

⁶ 1921:III. tc.

⁷ Az volt büntethető a tc. alapján, aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményezett vagy vezetett, mások ilyen cselekményéről tudomása volt, és azt nem jelentette, illetve aki ilyen jellegű, vagy katonaság, csendőrség vagy államrendőrség elleni izgató magatartást folytatott, továbbá aki olyan valótlan tényt állított, vagy terjesztett, amely a magyar nemzet megítélésére hátrányos volt. Amint az a „különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére” kitételből is látszik, elsősorban a kommunista szervezkedők ellen irányult a törvény.

- b) aki külföldön tartózkodott, és róla a bíróság megállapította, hogy háború idején az ellenséghez pártolt, és azt kémkedéssel, fegyveres szolgálattal, vagy másnemű szolgáltatással támogatta vagy evégből ellenséges csapathoz csatlakozott, vagy önként ellenséges területre távozott;⁸
- c) aki a kormány engedélye nélkül idegen állam kormányától, szervétől vagy külföldi politikai szervezettől politikai jellegű tisztséget vagy megbízatást elvállalt, vagy valamely külföldi politikai jellegű szervezet tagjává lett (így pl. az SS tagok);
- d) aki az ország területének elhagyására vonatkozó jogszabályok megszegésével, kijátszásával az ország területét elhagyta;
- e) aki bármilyen jellegű külföldi politikai jellegű szervezet tevékenységében részt vett.

Az állampolgárságtól való megfosztás a családtagokra csak akkor terjedt ki, ha azt a határozat külön kimondta. Az állampolgárságától megfosztott személyt csak a belügyminiszter jóváhagyásával lehetett visszahonosítani.

Érdekes lesz megfigyelni, hogy az 1939-ben megjelent szabály, miszerint az országterület jogellenes elhagyása elegendő volt a megfosztáshoz, hogyan éli túl a szabályt megalkotó rendszert, és hogyan lesz része az – elvben éppen ellentétes ideológiájú – kommunista időszak állampolgársági jogának is.

Az 1939. évi XIV. tc. a megfosztás esetkörét kibővítette azon külföldön tartózkodó személyekre is, akik fizetési eszközzel, külföldi követeléssel, vagy vagyontárgyak kivitelével kapcsolatos bűncselekményt követett el.

1938. november 2-án az *első bécsi döntés* következtében a Felvidék déli része, illetve 1939-ben a Kárpátalja, 1940. augusztus 30-án a *második bécsi döntéssel* Észak-Erdély, *1941-ben pedig délvidéki területek* magyar fennhatóság alá kerültek vissza. Az első döntőbírói határozat még nem tartalmazott állampolgársági rendelkezést, hanem a kérdést egy 1939. februári cseh-magyar egyezmény rendezte, a trianoni szabályokhoz hasonlóan. Az opcióra ismét 6 hónapon belül volt lehetőség. Kárpátaljára nézve az 1939. évi VI. tc. rendezte az állampolgárság kérdését.

A törvény értelmében azok a kárpátaljai lakosok, akik a trianoni rendelkezések hatályba lépésének napján (1921. július 26.) kétségkívül magyar állampolgárok voltak, de a trianoni szabályok szerint – nem opció útján – csehszlovák állampolgárokká váltak, 1939. évi március hó 15. napján kezdődő jogi hatállyal hatósági intézkedés nélkül visszaszerezték magyar állampolgárságukat, ha 1929. március 15. óta állandóan a kárpátaljai vagy a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken laktak. A rendelkezés hatálya kiterjedt a feleségre és a 24. életévét be nem töltött gyermekekre, míg a házasságon kívül született, 24. életévét be nem töltött gyermek az édesanya állampolgárságát követte.

⁸ Az 1921:XLIII. tc.alapján

A második bécsi döntés⁹ már maga rendezte az állampolgárság kérdését. Azok a román állampolgárok, akik a Románia által átengedendő területeken laktak, minden további nélkül magyar állampolgárokká váltak, azonban 6 hónapon belül optálhatták a román állampolgárságot. Opció esetén a magyar állam területét további egy éven belül elhagyni voltak kötelesek, Románia pedig befogadni köteles volt őket. Ingóságukat magukkal vihatták, ingatlanukat költözésükig eladhatták és az árát magukkal vihatták, ha pedig ez nem volt lehetséges, a magyar állam kártalanította őket. Ugyanilyen feltételekkel a Romániánál maradó területeken élő román állampolgárok optálhatták a magyar állampolgárságot. Magyarország a magyar állampolgárrá váló román nemzetiségűekre, Románia a román állampolgárrá váló magyar nemzetiségűekre vállalta a magyar, illetve román nemzetiségűekkel való egyenlő bánásmód biztosítását.

A délvidékiek állampolgárságát a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről szóló 1941. évi XX. Törvény rendezte. Ez alapján akik 1921. július 26-án kétségtől magyar állampolgárok voltak, de a trianoni szabályok szerint azt elvesztették, és 1931. június 1. és 1941. június 1. között az elcsatolt délvidéki területen éltek, 1941. ápr. 11-i hatállyal magyar állampolgárságot nyertek külön hatósági intézkedés nélkül. Az 1921. július 26. után jugoszláv állampolgárként született teljesen árva vagy atyátlan árva gyermek 1941. április 11. napján kezdődő jogi hatállyal a magyar állampolgárságot hatósági intézkedés nélkül megszerezte, ha az 1921. július 26-án atyja - s ha atyja később született, nagyatyja - az akkor érvényes magyar jogszabályok értelmében magyar állampolgár volt és a trianoni szerződés következtében vált a Szerb-Horvát-Szlovén királyság állampolgárává. A házasságon kívül született gyermek anyjának, illetőleg nagyszülőjének állampolgárságát követte. Mindkét rendelkezés hatálya kiterjedt a feleségre és a 21. életévet be nem töltött gyermekekre, illetve az anya állampolgárságát követte a 21. életévet be nem töltött törvénytelen gyermek. Nem szerzett azonban magyar állampolgárságot, aki a külföldi állampolgárságot a trianoni szerződés opcióra vonatkozó rendelkezései alapján szerezte meg. Az így megszerzett magyar állampolgárságtól 1941. április 11. napjára visszamenő hatállyal megfoszthatta a belügyminiszter azt, aki az elszakítottság ideje alatt ellenséges magatartásával a magyar nemzet érdekei ellen súlyosan vétett.

Látható tehát, hogy míg az észak-erdélyi lakosok automatikusan kaptak magyar állampolgárságot, a többi átcsatolt terület lakói csak 10 évi ott lakás esetén. Ezekben a dokumentumokban már nem az illetőség, hanem a lakóhely az állampolgárság megszerzésének alapja. A bukovinai székelyek és csángók betelepítését ismét tervbe vették a Délvidék 1941-es visszacsatolása után: a Vajdaságba beköltöző telepések egyszerűsített honosítási eljárással lettek magyar állampolgárok. Az így betelepült kb. 13 000 csángónak 1944. után kellett tovább menekülnie, így pl. a Tolnából és Baranyából kitelepített németek helyére. Ezt leszámítva hivatalos formában lakosságcserére nem került sor, de Észak-Erdélyből Dél-Erdélybe kb. 200 000 román, Dél-Erdélyből Észak-Erdélybe kb. 150 000 magyar vándorolt át, és a Délvidéken is volt nemzetiségi alapú migráció.

⁹ Kihirdette az 1940. évi XXVI. tc.

IV.) A II. világháborút követő években született nemzetközi és belső jogi dokumentumok

A bécsi döntéseket hatályon kívül helyezte az 1945. január 20-án kelt *fegyverszüneti egyezmény*¹⁰. Az egyezmény nem rendezte részletesen a magyar állampolgárság kérdését. Szintén nem rendezte a román állampolgárság kérdését Romániára is hatályos, 1944. szeptember 12-i román szovjet megállapodás. Így fordulhatott elő, hogy a Groza-kormány idején, 1945-ben született román állampolgársági törvény nem csak azoknak nem adott román állampolgárságot, akik – amint azt fent említettem – 1940. augusztus 30-ig nem kapták azt meg, hanem azoknak sem, akik önként Romániával hadban álló állam hadseregébe léptek, vagy 1940. augusztus 30. után más állampolgárságot optáltak.

Szintén az 1945. január 20-án kelt fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarország kötelezettséget vállalt a nem zsidó *német állampolgárok kitelepítésére* is. Az ideiglenes kormány "jóvátételi jellegű", valójában megtorló 9.550/1945. M. E. rendelete 1945. december 31-i hatállyal hatálytalanította a német nemzetiségű személyek – valamint a honosított férfiak felesége és gyermekei – 1939. augusztus 31. utáni honosítását és visszahonosítását, kivéve ha a honosított a belügyminiszterhez intézett beadványában igazolta, hogy a náccal fegyveresen szembeszállt, a visszahonosított pedig azt, hogy az 1939. augusztus 31. utáni magatartása a magyarsághoz való hűség szempontjából kifogás alá nem esik, és visszahonosítását különös méltányolást érdemlő körülmények indokolták. A kérelem beadására mindössze egy hónapos jogvesztő határidő állt rendelkezésre, akinek az ügyében pedig 1945. december 31-ig nem döntött a belügyminiszter, annak a kérelmét el kellett utasítani. Az említett honosítottak általában olyan német nemzetiségűek voltak, akik előnyök szerzése végett váltak magyar állampolgárokká 1939. után, míg a visszahonosítottak – német nemzetiségűekre tekintettel – korábban a német állampolgárságot választó, de ebben az időszakban visszatérő személyek voltak.

A *potsdami értekezleten* a nagyhatalmak megállapodtak a lengyelországi, csehszlovákiai, magyarországi németek Németországba való telepítésében a kollektív bűnösség elve alapján. A *Magyarország kormánya és a Szövetséges Ellenőrző Tanács között*, 1945. november 20-án létrejött egyezmény¹¹ végrehajtására kiadott, az *ideiglenes nemzeti kormány* 12.330/1945. M.E. számú rendelete értelmében azoknak a német nemzetiségű magyar állampolgároknak, akik az 1941-es népszavazás alkalmával német nemzetiségűnek, vagy anyanyelvűnek vallották magukat, vagy magyar hangzású nevüket német hangzásúra változtatták vissza, vagy a Volksbund, illetve valamely német fegyveres alakulat (így az SS) tagjai voltak, kötelesek voltak Németország területére áttelepülni. Ez alól kivételt képezett a nem német nemzetiségű (anyanyelvű) személy házastársa, kiskorú gyermeke, illetve 1945. december 15. előtt 65. életévét betöltött együtt élő felmenője, továbbá az, aki német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallotta magát, és ezért üldöztetésnek volt kitéve, továbbá aki tagja volt valamely demokratikus pártnak, vagy legalább 1940 óta a Szakszervezeti Tanács valamely szakszervezetének. A kivételezett helyzetet a belügyminiszter által kiküldött bizottság

¹⁰ Magyarország által a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával és az Amerikai Egyesült Államokkal Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény; kihirdette az 1945. évi V. törvény

¹¹ Kihirdette az 1945. évi XI. tv.

bírálta el, ez ellen jogorvoslat nem volt. Az 1946. július 16-án kihirdetett 7.970/1946. M.E. számú rendelet értelmében ezek a személyek az ország területének elhagyásával elvesztették magyar állampolgárságukat. A 10.515/1947. Korm. rendelet az állampolgárság elvesztésének szankcióját azokra is kiterjesztette, akik kivonták magukat az áttelepítés alól – ők azon a napon veszítették el magyar állampolgárságukat, amikor el kellett volna hagyniuk az országot – , illetve akiket az áttelepítendőek névjegyzékébe felvettek, de rendőrhatalom engedély nélkül elhagyták lakóhelyüket – a lakóhely elhagyásának napján. Ez kártalanítás nélküli vagyonvesztéssel járt. Végül akik 1950-ig ki tudta vonni magát az áttelepítés alól, illetve addig nem telepítették ki, mert a gazdaságnak szüksége volt rá, az egy 1950-es MT. Rendelet alapján visszanyerte magyar állampolgárságát.

1945-ben Csehszlovákiában nemcsak a német, hanem a magyar nemzetet is bűnös nemzetnek nyilvánították, kollektíve felelősnek minősítették, az ún ***Beneš-dekrétumokkal*** a csehszlovák állampolgárságtól is megfosztották őket. Egyoldalú kitelepítésüket azonban a nagyhatalmak nem engedélyezték, így 1946. február 27-én Magyarország és Csehszlovákia kormánya ***lakosságcsere tárgyában kötött egyezményt***.¹² Ennek értelmében a Magyarországon élő cseh, illetve szlovák nemzetiségű állampolgárok önként áttelepülhettek Csehszlovákiába a magyar kormány engedélye nélkül. Az áttelepülési szándékot kinyilváníthatta az el nem vált feleség nevében annak férje, a törvényes 18 évesnél nem idősebb gyermek nevében atyja, a természetes, 18 évesnél nem idősebb gyermek nevében anyja, gyámság vagy gondnokság alatt álló személy nevében ennek gyámja vagy gondnoka. A csehszlovák kormány kifogást emelhetett az áttelepülő személyével szemben, ha ezzel Magyarország nem értett egyet, Vegyesbizottság döntött. Az áttelepülők magyar állampolgárságukat elvesztették. A lebonyolítás érdekében a csehszlovák kormány által összeállított Különbizottság Magyarország területén korlátlanul közlekedhetett, a sajtó útján felhívásokat is tehetett közzé. A rendelkezések értelmében több, mint hetvenezer szlovák hagyta el Magyarországot. A csehszlovák kormány az áttelepülőkkel azonos számú, a fentiek szerint csehszlovák állampolgárságuktól megfosztott magyar nemzetiségű személyt kijelölt, akik kötelesek voltak áttelepülni. Ezen a számon felül a csehszlovák kormány áttelepíthetett bizonyos bűncselekményeket elkövető magyar nemzetiségű személyeket is. Csehszlovákia az egyezmény hatályba lépése után 6 hónapon belül kijelölni volt köteles ezeket a személyeket. Az áttelepülők magyar állampolgárok lettek. A – nem bűnöző – áttelepülők vámmentesen magukkal vihették ingóságukat, és a csehszlovák államra szálló ingatlanjaik 50 hektárt meg nem haladó része után a Vegyesbizottság által megállapított kártérítést kaptak. Mitegy százezer magyar érkezett ezek alapján Magyarországra.

Már több példát láttunk, hogyan jelenthet súlyos negatív diszkriminációt az állampolgárság megszerzésének vagy elvesztésének a nemzetiséggel való kapcsolatba hozása, most lássunk – a távolléttel való elvesztés egyes vonatkozásai után – igazán negatív példát a tartózkodási hely és az állampolgárság összefüggésére. Az 1947. évi X. tv. a külföldön tartózkodó egyes személyek magyar állampolgárságuktól való megfosztásáról rendelkezett. Ennek értelmében a minisztérium megfoszthatta magyar állampolgárságától azt a külföldön tartózkodó személyt, aki ellen a demokratikus

¹² Kihirdette az 1946. évi XV. törvény

államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről rendelkező törvényben¹³ meghatározott valamely büntett miatt nyomozás volt folyamatban, ha a minisztérium felhívására ennek közlését követő harminc, Európán kívüli tartózkodás esetén hatvan nap alatt Magyarország területére nem tért vissza és itt magyar hatóságnál nem jelentkezett. Tehát az 1939-es szabályozással ellentétben a bűncselekmény pusztá gyanúja – a nyomozás megindulása – elegendő volt a haza nem térő személy állampolgárságától való megfosztásra. Nyilvánvaló, hogy aki ellen nyomozás indul, az általában nem jelentkezik a hatóságnál. A jogkövetkezményekre is utaló felhívást a tartózkodási hely szerinti magyar külképviselet útján kellett kézbesíteni, és a Magyar Közlöny egymást követő három számában megjelentetni. Ha a terhelt ismeretlen helyen tartózkodott, vagy egyébként nem lehetett kézbesíteni a felhívást, az állampolgárság a Magyar Közlönyben való harmadik megjelenést követő 60. napon szűnt meg. A törvény rendelkezéseit azokra is alkalmazni lehetett, akiket a hatályba lépés előtt a minisztérium a hazatérésre már felhívott, de a törvény hatályba lépéséig nem tértek haza.

Az 1947. február 10-i *párizsi békeszerződés*¹⁴ hatálytalanította a bécsi döntéseket – nyilvánvalóan az állampolgársági rendelkezésekkel együtt. E mellett a trianoni határokhoz képest Csehszlovákiához csatolt három falu – Dunacsun, Horvátjásfalva, Oroszvár – lakosságára nézve kinyilvánította, hogy ezeknek a személyeknek Csehszlovákia biztosítja az emberi és polgári jogok teljességét, illetve a területet elhagyókra hatályos a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény. Így az áttelepülő személyek magyar, az ott maradók csehszlovák állampolgárok lettek.

A fent említett, állampolgárságtól való megfosztásról rendelkező 1947. évi X. tv-t az 1948. évi XXVI. tv. hatályon kívül helyezte és új szabályozással váltotta fel. Ennek értelmében már nemcsak azon külföldön tartózkodó személyek voltak megfoszthatók állampolgárságuktól, akik valamilyen politikai bűncselekményt elkövettek, hanem minden olyan külföldön tartózkodó személy, aki a kormány – jogkövetkezményekre figyelmeztető – felhívására, illetve ennek a Magyar Közlöny három, egymást követő számában való közlésétől számított 30 napon belül nem tértek haza. Akinek ismert volt a tartózkodási helye, annak a felhívást a külképviselet útján kézbesíteni kellett, de ennek elmaradása nem akadályozta a megfosztást. A határozat úgy is rendelkezhetett, hogy a megfosztás a feleségre és a kiskorú gyermekekre is kiterjed. A törvény arról is rendelkezett, hogy akit állampolgárságától 1944. december 22. után akár ezen törvény, akár a megfosztást szabályozó korábbi törvények (1939. évi XIII., 1939. évi XIV., 1947. évi X.) alapján megfosztottak – illetve ha a határozat hatálya rájuk is kiterjedt, ezek felesége és gyermekei – vagyont el kell kobozni. Éppen ezért nemcsak politikai motivációja lehetett az államnak, de az emigrált szociáldemokraták, parasztpártiak, kisgazdák állampolgársága 1948-49-ben így szűnt meg. Általában azonban nem a háborúban kompromittálódott személyeket fosztották meg állampolgárságuktól. 1953-ig kb. 1500 személyt érintett ez a szankció, tehát a magyar emigráció töredékét.

¹³ 1946. évi VII. törvény

¹⁴ A Magyar Köztársaság által a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével, Nagybritannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával, az Amerikai Egyesült Államokkal, Ausztráliával, a Fehérorosz Szocialista Szovjet Köztársasággal, Kanadával, Csehszlovákiával, Indiával, Újzéländdal, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasággal, a Délafrikai Unióval és a Jugoszláv Szövetséges Népköztársasággal kötött szerződést kihirdette az 1947. évi XVIII. törvény

V.) A második állampolgársági törvény rendelkezései

Az 1879. évi L. törvény 1948-ig állampolgársági kódexünk volt – a fent nyomon követett változások ellenére. Ezt a törvényt váltotta fel az 1948. évi LX. Törvény, **második állampolgársági törvényünk**, amely az első kódex mellett hatályon kívül helyezte a fent említett 1886. évi IV., 1922. évi XVII., 1939. évi XIII. És XIV. törvényeket is.

Az állampolgárság megszerzésének jogcímeit megvizsgálva továbbra is a jus sanguinis elvének primátusát találjuk, vagyis (1) **leszármazással** születésekor, vagy utólagos házasságkötés esetén, illetve teljes hatályú atyai elismerő nyilatkozat, illetve apaságot megállapító bírói ítélet hatályosulásakor a magyar állampolgár férfi gyermeke, illetve születésekor a magyar állampolgár nő törvénytelen gyermeke – születési helytől függetlenül – magyar állampolgár lett. Ha az utólagos házasságkötés, elismerő nyilatkozat vagy a bírói ítélet idején a nem magyar állampolgár gyermek már nagykorú volt, nyilatkozattal kérhette a magyar állampolgárságot egy éven belül, és ezt akkor is megtehetette, ha külföldön tartózkodott.

Az állampolgárságot (2) magyar állampolgár férfival való **házasságkötéssel** – az esetleges későbbi özvegységet, felbontást, illetve ágytól-asztaltól elválást követő időre is – szintén lakóhelytől függetlenül szerezte meg külföldi állampolgár nő.

(3) **Honosítással** azonban csak az szerezhetett állampolgárságot, aki honosítása államérdeket nem sértett, és állandó lakhelye a honosítási kérelmének előterjesztését közvetlenül megelőző három év alatt megszakítás nélkül Magyarországon volt. A három éves itt tartózkodástól eltekinthetett a belügyminiszter

- ha a nem magyar állampolgár Magyarországon lakott, vagy letelepedni itt kívánt, felmenője magyar állampolgár volt, és honosítását különös méltánylást érdemlő körülmények indokolták (ezek közös beadványban, tömegesen is kérhettek honosítást), vagy
- a nem magyar állampolgár Magyarországon lakott, vagy itt kívánt letelepedni, és honosítását államérdek indokolta, és erre tekintettel a kormány kérte a belügyminisztertől a honosítást, vagy
- a nem magyar állampolgár a Trianon előtti Magyarország területén született, és állandó lakóhelye mind 1947. szeptember 15-én, mind a kérelem előterjesztésekor Magyarországon volt, és a honosítást különös méltánylást érdemlő körülmények indokolták..

Látható, hogy a honosítás továbbra is az ország területén lakó, vagy letelepedni szándékozó személyek állampolgársághoz juttatásának eszköze volt. A férfi honosítása kiterjedt az ezt kérő feleségre, illetve az atyai hatalom alatt álló gyermekekre is.

(4) **Visszahonosítással** a honosításra vonatkozó szabályok szerint lehetett állampolgárságot szerezni, de a három évi itt tartózkodástól eltekinthetett a belügyminiszter,

- ha a nem magyar állampolgár külföldi honosítással, elbocsátással, távolléttel, vagy a trianoni szerződés, vagy az 1945-ös fegyverszüneti egyezmény folytán veszítette el magyar állampolgárságát, Magyarországon lakott, vagy itt kívánt letelepedni és visszahonosítását különös méltánylást érdemlő körülmények tették indokolttá, vagy
- a magyar állampolgárságát külföldivel való házasságkötése miatt elvesztő nő özvegyiségre jutott, a házasságot felbontották vagy ágytól-asztaltól elválasztották, illetve ha legalább egy éve férjétől különváltan, Magyarországon élt.

A belügyminiszter előterjesztésére a kormány akkor is eltekinthetett visszahonosításnál a három éves tartózkodási időtől, ha a második állampolgársági törvény alapján megfosztással veszítette el magyar állampolgárságát a visszahonosítást kérő.

(5) Visszaszerezte továbbá korábbi, külföldivel való házasságkötéssel elvesztett magyar állampolgárságát az a nő, akinek ***házasságát érvénytelennek nyilvánították***. Lakóhelyet feltételként nem írt elő a törvény.

Vélelmezni kellett a magyar állampolgárságát annak,

- aki a magyar állampolgárok – később említendő – összeírását követően Magyarországon született, valamint
- akit ismeretlen szülők gyermekeként Magyarországon találnak, ha Magyarországon nevelik fel.

Ezek a szabályok tehát megtörték a jus sanguinis elvét, és – a hontalanság elkerülése érdekében – a jus soli alkalmazását írták elő.

Az állampolgárság elvesztésének jogcímei közül a ***távollét*** intézményét ez a törvény már nem ismerte – így utat nyitva a latens állampolgárok sokasodásának. Fentebb említettem, hogy az állampolgárság távolléttel való elvesztésénél a 10 éves határidőbe a gyakorlat nem számította bele a háború, hadifogság idejét. A II. világháború idejére (1939. szeptember 1. – 1945. szeptember 15.) ezt – később említendő – jogszabály külön rögzítette. Mivel a második állampolgársági törvény 1947. február 1-i hatállyal szüntette meg az állampolgárság távolléttel elvesztésének jogintézményét, így utoljára az 1929. szept. 1. előtt kivándoroltak veszítették így el állampolgárságukat.¹⁵

Az elvesztési jogcímek közül a (1) ***házasságkötéssel*** külföldi állampolgárságot szerző nő magyar állampolgárságának elvesztése lakóhelytől független volt. (2) ***Törvényesítéssel*** azonban nem szűnt meg a magyar állampolgár gyermek állampolgársága, ha nagykorú volt, és az utólagos házasságkötés, az elismerő nyilatkozat, vagy a bírói határozat idején állandó lakóhelye Magyarországon volt. A kérelemre, (3) ***elbocsátással*** történő elvesztéshez nem volt feltétel a külföldi lakóhely, csak az adótartozások és büntetőeljárás hiánya, valamint a katonakorú férfiaknál a honvédelmi miniszter engedélye.

¹⁵ Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság, Id.: Források

Mindezeknél témánk szempontjából sokkal jelentősebb a (4) **megfosztás** újraszabályozása. Ennek alapján a belügyminiszter megfoszthatta magyar állampolgárságuktól azokat, akik a kormány engedélye nélkül más ország közszolgálatába léptek. A kormány a belügyminiszter előterjesztése alapján foszthatta meg állampolgárságától azt,

- aki a magyar kormány engedélye nélkül külföldi állami szervtől, politikai szervezettől politikai tisztséget, vagy bármilyen megbízatást elfogadott, ilyen szervezet tagja lett, vagy tevékenységében részt vett, vagy
- az ország területének elhagyására vonatkozó jogszabályok megszegésével vagy kijátszásával külföldre távozott.

Ez utóbbi rendelkezés jelentőségét akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy az 1950-es évek rendkívül szigorú kiutazási szabályainak köszönhetően mindössze évente néhány százan hagyhatták el legálisan az ország területét, ugyanakkor pl. 1956-57-ben több százezren hagyták el az országot jogellenesen. A kérdésre a harmadik (1957-es!) állampolgársági törvény hasonló rendelkezésének tárgyalásánál még visszatérek.

A megfosztó határozat úgy is rendelkezhetett, hogy az a feleségre és a gyermekekre is kiterjed. A megfosztás vagyonekobjással is járt. A törvény nem érintette a fent említett 1948. évi XXVI. törvény hatályát, így ez alapján is lehetett továbbra is megfosztó rendelkezést hozni.

(5) Elveszítette házasságkötéssel szerzett magyar állampolgárságát a nő, ha a **házasságot érvénytelennek nyilvánították**, kivéve ha egy éven belül kérte annak fenntartását. Lakóhely nem szerepelt a feltételek között.

A törvény átmeneti szabályai rendeztek néhány, a második világhoborút követő évek szabályozásából eredő visszasságot. A törvény magyar állampolgárnak ismerte el azokat trianoni szerződés szabályai szerint magyar állampolgárok maradtak lakóhelyük, vagy opció folytán, illetve ezek feleségét, gyermekeit, fiúgyermekük feleségét, kivéve ha a trianoni szerződés hatályba lépte, vagy opciójuk után az állampolgárságot elveszítették.

Az 1945. január 20-i fegyverszünet hatályon kívül helyezte a visszacsatolt területek népességének állampolgárságát rendező – fent említett, belső, illetve nemzetközi jogi – jogszabályokat. Azonban a **háború idején az átcsatolt területekről áttelepültek személyek azokra a területekre, amelyek a háború után is magyar területek maradtak**. Ezen személyek is elveszítették magyar állampolgárságukat a fegyverszüneti egyezményrel, és ezen személyek helyzetét 1945-ben az ideiglenes nemzeti kormány egy rendeletében csak annyiban rendezte, hogy a hatóság előtti eljárásokban a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá estek. A második állampolgársági törvény ezekről kimondta, hogy ha állandó lakóhelyük 1948. január 1-én és a törvény hatályba lépésekor is Magyarországon volt, 1945. január 20-ra visszamenőleg magyar állampolgárnak elismertetnek.

Ez a szabály azokra is kiterjedt, akik a fenti módon veszítették el állampolgárságukat, és 1948. január 1-én azért nem tartózkodtak Magyarországon, mert hadifogságba estek, elhurcolták (deportálták) őket, vagy szocialista (kommunista, szociáldemokrata) , fasisztaellenes, vagy demokratikus magatartásuk következtében az országot elhagyni kényszerültek, és az akadály megszűnése után 6 hónapon belül az ország területére visszatértek.

Magyar állampolgárnak ismerték el továbbá azt, akinek állandó lakhelye 1948. január 1-én Magyarországon volt, és mind ő, mind az a szülője, akihez állampolgársága a fent írtak szerint igazodik, a Trianon előtti Magyarország területén született. Akik az előbbi bekezdésben felsorolt okok miatt nem tartózkodtak 1948. január 1-én Magyarországon, de az akadály megszűnése után 6 hónapon belül ide tértek vissza, azokra is vonatkozott ez a szabály. A törvény hatályba lépésétől számított egy éven belül az is kérelmezhetette – a külképviselet útján – a belügyminisztertől állampolgársága megállapítását, aki “az 1939. évi szeptember hó 1. napja előtt a tőkés gazdasági rendszerben keletkezett gazdasági válság vagy munkanélküliség miatt munkavállalás céljából külföldre távozni kényszerült és az 1948. évi január hó 1. napjáig Magyarországra nem tért vissza”. Továbbá mindazok a volt magyar állampolgárok, akik **szocialista (kommunista, szociáldemokrata), fasisztaellenes vagy demokratikus meggyőződésük**, vagy tevékenységük miatt – így pl. az 1918-19. évi forradalom érdekében kifejtett tevékenység miatt – akár önként, akár hatósági intézkedés folytán külföldre távoztak, de 1948. szeptember 15-ig visszatértek, akkor is magyar állampolgárnak minősültek, ha az állampolgárságra vonatkozó szabályok szerint azt elvesztették. Ez az eltávozottak visszatért feleségére és gyermekére is hatályos volt. Az utóbbi személyi körrel – a Horthy-rendszerrel szemben állókkal – kapcsolatos jóvátételi szabályokat már az ideiglenes kormány két rendelete¹⁶ is tartalmazott, a most tárgyalt törvény ezeket emelte törvényerőre.

A törvény értelmében **azt a nőt, aki** az 1939. évi IV. tc. értelmében **zsidó származása miatt házasságkötéssel nem szerzett** magyar állampolgárságot, úgy kellett tekinteni, hogy azt megszerezte. Ugyanígy azt is, aki **törvényesítése ellenére** e törvény jogfosztó rendelkezése miatt nem szerzett állampolgárságot. Már az ideiglenes kormány egy rendelete¹⁷ hatályon kívül helyezte a zsidótörvényeket, így azt is, hogy zsidó ezen jogcímenek nem szerezhetett állampolgárságot, de az 1939. és 1945. között házasult, illetve törvényesített személyek helyzetét ez a törvény rendezte.

Tekintettel arra is, hogy a külföldön élő magyar állampolgárok leszármazottai is magyar állampolgárok, azonban ezek kapcsolata az anyaországgal egyre halványodik, a törvény előírta a **magyar állampolgárok összeírását**. A Magyarországon élő magyar állampolgárokról ettől az időponttól kezdve rendelkezünk regiszterrel – és ez vezetett 1954-ben a személyi igazolvány bevezetéséhez. A külföldön élő magyarok összeírásának szabályait 1956-ban egy belügyi-külügyi együttes utasítás pontosította. A külföldön élő magyar állampolgárok a külképviseleteken kérhették nyilvántartásba vételüket. A később említendő, 1957-es állampolgársági törvény ezt a szabályozást érintetlenül hagyta.

¹⁶ 285/1945. M.E. számú rendelet, 9.590/1945. M.E. számú rendelet

¹⁷ 200/1945. M.E. számú rendelet, 1945. február 6

Természetesen a külföldön élő magyar állampolgárok teljes körű összeírása teljesen reménytelen vállalkozás lett volna.

Az állampolgársági törvény mellett meg kell említeni az 1948. évi LXI. tv.-t, amely **megszüntette a községi illetőség fogalmát**, helyette a belföldi lakóhely használatát rendelte el. Mivel a trianoni szerződés után gyakran megoldhatatlan helyzetet jelentett az állampolgárság illetőséghez kötése, korábbi dokumentumok is gyakran használták helyette a lakóhely fogalmát, végleges eltörlésére azonban csak 1948-ban került sor.

A második és a harmadik állampolgársági törvény közötti időszakból **a NET 1956. évi 11. sz. határozatát** kell megemlíteni, amely semmisnek nyilvánította az 1939. évi XIII. tv. alapján hozott megfosztó határozatokat. A rendelkezés indoka elsősorban egy 1955-ös törvényerejű rendelet¹⁸, amely kegyelmi szabályokkal az emigrációból való hazatérést kívánta előmozdítani: az 1956. április 4-ig hazatérők ellen háborús vagy népellenes büntetést – ide nem értve a főbenjáró fasiszta bűncselekményeket –, illetve az 1954. január 1. előtt elkövetett tiltott útlevélhasználat, tiltott határátlépés, illetve ezzel kapcsolatos bűncselekmények miatt nem lehetett büntető eljárást indítani. A magyar állampolgárok összeírása érdekében is az 1956-os NET határozat kívánta megalkotni az egységes elveket. A határozat a távollét intézményével kapcsolatban az 1939. szeptember 1. és 1947. szeptember 15. közötti időt – amint arról fent szó volt – nyugvó időnek nyilvánította. A NET határozat az emigráció felé kívánt nyitni, de az 1956-os forradalom utáni tömeges emigráció meghiúsította ezeket a terveket.

VI.) A harmadik állampolgársági törvény

Második állampolgársági törvényünk nem volt olyan időt álló mint az első, 9 év múlva felváltotta harmadik állampolgársági törvényünk, az 1957. évi V. törvény, amely már rendszerváltásunkig meghatározta állampolgársági jogunkat. E törvény szerint (1) **születéssel** a magyar állampolgár gyermeke magyar állampolgárságot szerzett. Ez azt jelenti, hogy ez a törvény már párhuzamosan elismerte a jus sanguinis a matre és a jus sanguinis a patre létét. Így a vegyes házasságból származó gyermek – lakóhelyétől függetlenül – kettős állampolgár, amennyiben a másik szülő állampolgársága szerinti jog alapján azt az állampolgárságot is megszerezte. E törvény szerint házasságkötéssel már sem megszerezni, sem elveszíteni nem lehetett az állampolgárságot. Ez a törvény már nem használja a törvényesítés fogalmát, de (2) **a szülők utólagos házasságkötésével, teljes hatályú apai elismerés, illetve apaságot megállapító bírói ítélet** alapján – ha a nagykorú személy a belügyminiszterhez intézett nyilatkozatával egy éven belül erről le nem mondott – szintén magyar állampolgárságot szerzett a gyermek, így ez a szerzési mód is kettős állampolgársághoz vezethetett. Ezek a szabályok arra utalnak, hogy a törvény már nem érvényesítette a család egységének elvét, vagyis hogy a család minden tagja azonos állam polgára legyen, a kettős állampolgárság lehetőség szerinti elkerülésével.

¹⁸ 1955. évi 11. tvr.

A (3) **honosítás** feltétele a három év itt lakás és az volt, hogy a honosítás ne veszélyeztessen államérdeket. A három év itt lakás alól kivételt lehetett tenni a Magyarországon lakó, vagy itt letelepedni kívánó nem magyar állampolgár esetén, ha

- felmenője magyar állampolgár volt, vagy
- honosítását más rendkívüli esemény teszi indokolttá.

A miniszteri indoklás a magyar állampolgár felmenővel rendelkező kedvezményezett csoporttal kapcsolatban ugyan megemlítette a távolléttel magyar állampolgárságukat elvesztők leszármazottait, de nem ez volt a törvényhely alkalmazására a jellemző. Valójában e törvényhely alapján a trianoni szerződés alapján elcsatolt területeken élő magyarokat honosítottak.

Nem követelték meg még a Magyarországon lakást sem, sőt az itteni letelepedés tervezését sem annak honosításakor, aki

- magyar állampolgárral házasságot kötött, vagy
- gyermeke a magyar állampolgárságot megszerezte, vagy
- magyar állampolgárt örökbe fogadott.

A hontalan, illetve aki lemondott a külföldi állampolgárságról, illetve abból való elbocsátását kérte, kedvezményes elbírálásra számíthatott. A cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes személy nevében törvényes képviselője kérhette a honosítást. A honosított személy házastársa csak akkor vált magyar állampolgárrá, ha maga is kérte a honosítást, míg a szülői felügyelet alatt álló gyermek a szülő honosítása esetén csak akkor nem vált magyar állampolgárrá, ha a szülő ezt minden gyermekre, vagy valamelyik gyermekre külön kérte; a nagykorú gyermekre a honosítás akkor terjedt ki, ha ezt kérte. Látható, hogy itt sem érvényesül már a család egységének elve.

(4) **Visszahonosítás** útján a magyar állampolgárságát elvesztett személy a honosításnál megismertekhez képest enyhébb feltételekkel szerezhetett magyar állampolgárságot. Ha az ilyen személy magyar állampolgárságát elbocsátás, távollét, vagy külföldi állampolgárság honosítással való megszerzése útján veszítette el, amennyiben Magyarországon élt, vagy itt kívánt letelepedni, a visszahonosításhoz sem azt nem kellett vizsgálni, hogy volt-e magyar állampolgár felmenője, sem azt, hogy visszahonosítását indokolttá teszi-e más, rendkívüli körülmény. Aki pedig házasságkötés, törvényesítés, apai elismerés, apaság bírói megállapítása folytán veszítette el állampolgárságát, arra tekintet nélkül volt visszahonosítható, hogy Magyarország területén lakott-e.

Az eljárási szabályok is számoltak azzal, hogy külföldön élő személy is honosítható, visszahonosítható volt: az ilyen személy az esküt a külképviseleten is letehetette, vagy írásban is elküldhette a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET). Az eskü letételére a felhívástól nyitva álló 60 napos határidőt a külföldön élők tekintetében a NET meghosszabbíthatta.

A törvény néhány megdönthető vélelmet is felállított. Aki magyar személyi igazolvánnyal, vagy útlevelel rendelkezett, vagy abba mint gyermeket vagy gondnokoltat bejegyezték, illetve akit gyermekvédő otthon nyilvántartó könyvébe bejegyezték, az ellenkező bizonyításáig magyar állampolgárnak kellett tekinteni. Témánk szempontjából fontosabb, hogy azt, aki a törvény hatályba lépése után Magyarországon született, vagy akit, mint ismeretlen szülőktől születettet a törvény hatályba lépése után Magyarországon találtak, majd itt nevelkedett, mindaddig magyar állampolgárnak kellett tekinteni, amíg külföldi állampolgársága be nem bizonyosodott.

A törvény kifejezetten elismerte a kettős állampolgárságot: azt a magyar állampolgárt, aki külföldi államnak is polgára, magyar állampolgárnak kellett tekinteni, amíg magyar állampolgárságát el nem veszítette.

Az állampolgárság megszűnésének két jogcíme az **elbocsátás** és a **megfosztás** volt.

Elbocsátással kérelmére az a magyar állampolgár veszítette el magyar állampolgárságát, aki rendelkezett külföldi állampolgársággal, vagy annak megszerzése valószínű volt, nem állt büntető eljárás, vagy büntető ítélet hatálya alatt és nem volt adótartozása. A 17. életévét betöltött férfi elbocsátásához a honvédelmi miniszter engedélye is szükséges volt. Csak a kérelmezőre terjedt ki az elbocsátás hatálya. Az elbocsátási kérelem elbírálásánál különös méltánylást érdemlő körülmény volt az, ha a kérelmező

- külföldi állampolgárral házasságot kötött, külföldön élt, vagy külföldön kívánt élni, vagy
- elbocsátást kérő kiskorú egyik szülője külföldi volt és a gyermeket külföldön nevelték, vagy
- az elbocsátást kérő kiskorút külföldi állampolgár örökbr fogadta és külföldön nevelte, vagy
- a kérelmező magyar állampolgárságát házasságkötés útján szerezte, és házassága megszűnt.

Ezekben az esetekben az elbocsátáshoz nem kellett igazolni a külföldi állampolgárságot, vagy valószínűsíteni annak jövőbeni megszerzését.

A cselekvőképtelen, vagy a korlátozottan cselekvőképes személy helyett – a gyámhatóság hozzájárulásával – törvényes képviselői terjeszthettek elő kérelmet. A korlátozottan cselekvőképes személyt – ha nem külföldön lakott – meg kellett hallgatni. Meg kellett hallgatni azt a szülőt is, akinek felügyeleti joga szünetelt.

A gyakorlatban azokat, akik nem konzuli útlevelel, hanem kivándorlási engedéllyel hagyták el az országot, gyakran rábeszélést, hogy még a külföldre távozásuk előtt kérjék elbocsátásukat.

Megfosztható volt a magyar állampolgárságától az, aki külföldön tartózkodott és

- súlyosan vétett az állampolgári hűség ellen, vagy

- súlyos bűncselekmény miatt magyar vagy külföldi bíróság jogerősen elítélte.

Gyermekre, házastársra akkor terjedt ki a határozat hatálya, ha ezek külföldön tartózkodtak, és a határozat róluk is külön rendelkezett. A NET elrendelhetette ezen személyek vagyonának teljes vagy részbeni elkobzását. A határozatot a Magyar Közlönyben közzétették.

A honosítás, visszahonosítás, elbocsátás, megfosztás a *NET hatáskörébe* tartozott, és a belügyminiszter terjesztette a NET elé a javaslatot.

A törvény végrehajtására adták ki az 1957. évi 55. tvr-t, amelyben a megfosztás feltételeként a törvény szerint előírt *állampolgársági hűség elleni súlyos vétséget* is definiálta a jogalkotó. Ilyennek minősült

- aki a Magyar Népköztársaság érdekeit sértő vagy veszélyeztető politikai tevékenységet folytatott, vagy
- a magyar államra, annak szerveire becsmérlő, rágalmozó nyilatkozatot tett, vagy
- engedély nélkül idegen állam szolgálatába szegődött, illetve
- aki az ország területére való visszahívásnak ellenszegült.

Ezen kívül a NET egyéb cselekményeket is értelmezhetett súlyos vétségnek. Látható tehát, hogy a szabályozás korántsem enyhült olyan mértékben, mint ahogy a törvény szövege alapján hihetnénk. Ennek ellenére meg kell jegyezni, hogy még ez a rendkívül szélesen értelmezhető szabály is enyhébb volt a korábbi szabályoknál, amelyek szerint a megfosztáshoz a külföldön tartózkodás is elég indok volt. A harmadik állampolgársági törvény alapján 202 személyt fosztottak meg a magyar állampolgárságtól, általában külföldön bűncselekményt elkövető személyeket, akiket haza akartak toloncolni, és ezt a magyar állam a megfosztással előzte meg, kisebb mértékű volt a politikai okokból megfosztottak száma¹⁹.

VII.) Kétoldalú egyezmények a kettős állampolgárság kiküszöbölésére

A Magyar Népköztársaság a keleti blokk egyes országaival kötött kétoldalú egyezményekkel a kettős állampolgárság kiküszöbölésére törekedett – elsősorban a vegyes házasságokból született gyermekek állampolgárságának rendezése céljából. Az egyezmények egyike sem hatályos ma már, de természetesen csak (ex nunc) megszűntek, és nem (ex tunc) felbontották azokat a felek, így aki ilyen módon a hatályosságuk alatt elvesztette valamelyik állampolgárságát, az a szerződések hatályának megszűnésével nem nyerte azt vissza. Ilyen szerződéseket csak szocialista országokkal kötöttünk. Parragi Mária²⁰ két dologgal támasztja alá azon – a 90-es években Magyarországon hangoztatott egyes véleményekkel ellentétes – álláspontját, hogy ezek az egyezmények nem a határon túli magyarság ellen irányultak: egyrészt a tárgyalások anyagaiban nincs erre utalás, másrészt az NDK-val, Bulgáriával, Lengyelországgal, Mongóliával kapcsolatosan ez a

¹⁹ Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság, Id.: Források

²⁰ Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság, Id.: Források

kérdés nem is igazán vetődhet fel. Véleményem szerint a szerződések tartalma adhat erre a kérdésre választ, amelyet az alábbiakban – állásfoglalás nélkül – ismertetek. Az mindenesetre igaz, hogy a 60-as években még Nyugat-Európában is nem kívánatosnak tekintették a kettős állampolgárság létét: az Európa Tanács által kezdeményezett 1963-as strasbourgi konvenció szerint pl. aki saját kezdeményezésére állampolgárságot szerzett, a korábbi elveszítette. 1985-ben a keleti blokk országaiban is kezdeményeztek egy, a kettős állampolgárságot kizáró multilaterális egyezményt, de a térségben lezajlott változások ezt megakadályozták. Nyugat-Európában is csak a 90-es évekre fordult meg ez a tendencia.

Az egyezmények szövegének összehasonlításával képet kapunk arról is, mi mindent kellett szabályozni egy ilyen egyezményben, és erre milyen lehetőségeket találtak a Felek.

I.) Az első ilyen egyezményt a Magyar Népköztársaság a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével Budapesten, 1957. augusztus 24-én kötötte.²¹ Az egyezmény szerint a Szerződő Felek területén élő azon személyeknek, akiket saját joga szerint mindkét ország saját állampolgárának tekint, választaniuk kellett, melyik állampolgárságot kívánják megtartani. Azoknak a nagykorú (vagyis 18. életévüket betöltött, vagy 18. életévük előtt megházasodott) személyeknek, akik nem annak a Szerződő Félnek az állampolgárságát választották, amelynek területén laktak, az egyezmény hatályba lépését követő 1 éven belül írásbeli nyilatkozatot kellett benyújtaniuk a másik Szerződő Fél nagykövetségéhez.

A kiskorú gyermek:

- szülei állampolgárságát követte, ha mindkét szülőé azonos volt;
- azt az állampolgárságot tarthatta meg, amelyikről a szülők megegyeztek, ha a szülők a fent említett nyilatkozatban erről rendelkeztek;
- a felügyeleti jogot gyakorló szülő állampolgárságát tarthatta meg, ha a szülők külön éltek és az állampolgárságról nem egyeztek meg;
- a nyilatkozatot tevő szülő állampolgárságáról szóló határozat napján fennálló lakóhely szerinti állampolgárságot tarthatta meg, ha az együtt élő szülők nem egyeztek meg
- az egyezmény hatályba lépését követő napon fennálló lakóhelye szerinti állampolgárságot tarthatta meg, ha a szülői nem éltek vagy ismeretlen helyen tartózkodtak.

Aki nyilatkozatot tett ugyan, de az általa választott állampolgárság nem állt fenn, azt úgy kellett tekinteni, mintha nem nyilatkozott volna. Aki nem nyilatkozott, az a lakóhely szerinti állampolgárságot tarthatta meg. A Szerződő Felek a hatályba lépéstől számított 18 hónapon belül kötelesek voltak egymást tájékoztatni a megállapított állampolgárságról. Aki nem a lakóhelye szerinti állampolgárságot tartotta meg, az – a külföldiekre vonatkozó szabályok szerint – lakóhelyén maradhatott. Az egyezményben említett nyilatkozatok illetékmentesek voltak.

²¹ Kihirdette: 1958. évi 2. törvényerejű rendelet

II.) A következő egyezmény a Magyar Népköztársaság és a Bolgár Népköztársaság között Szófiában, 1958. június 27-én aláírt egyezmény volt.²² Ez a szerződés az előzővel azonosan szabályozta a nyilatkozattételi lehetőséget, a nyitva álló határidőt, a nagykorúság fogalmát. Azok a kettős állampolgárok, akik harmadik ország területén laktak, azon Szerződő Fél diplomáciai vagy konzuli képviselőihez nyújthatták be nyilatkozatukat, amelynek állampolgárságát választották. A kiskorúakra vonatkozó szabályok is mindössze egy kiegészítő szabályban mutatnak eltérést: azok a kettős állampolgárságú kiskorú gyermekek, akik harmadik állam területén laktak, a szülők megegyezésének hiányában annak a Szerződő Félnek állampolgárai lettek, amelynek területén külföldre távozásuk előtt laktak. A harmadik országban lakó, nyilatkozatot nem tevő nagykorú azon ország állampolgára maradt, ahonnan a harmadik országba települt. A lakóhely szerinti állampolgárságot elvesztők lakóhelyen maradhattak.

Az egyezmény a szovjet-magyar szerződéstől eltérően külön szabályozta az egyezmény hatályba lépését követő egy év elteltével, eltérő állampolgárságú szülőktől született gyermekek állampolgárságának sorsát. A gyermek állampolgársága

- a szülők megegyezése alapján alakult, ha a közjegyző vagy az egyik Szerződő Fél külképviseleti hatósága által hitelesített írásbeli nyilatkozatot legkésőbb a gyermek születését követő 3 hónapon belül bemutatták az illetékes anyakönyvvezetőnek;
- lakóhely szerinti állampolgárságot szerzett a szülők megegyezése hiányában;
- a szülői felügyeletet gyakorló szülő állampolgárságát szerezte meg különélő szülők megegyezése hiányában.

Így a Szerződő Feleknek nemcsak egyszeri, hanem rendszeres (minden naptári év utolsó havában) kölcsönös tájékoztatási kötelezettsége állt fenn egymás irányában.

Minden gyermek a nagykorúság elérésétől számított egy éven belül nyilatkozhatott a másik Szerződő Fél diplomáciai (konzuli) képviselőjénél, ha a másik Szerződő Fél állampolgárságát kívánták választani.

A Szerződés 5 éves, határozott időre szól, de az időtartam lejártával – felmondás hiányában – automatikusan határozatlan idejűvé vált, 1 éves felmondási idővel.

III.) Prágában, 1960. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között született egyezmény²³ az előző egyezményhez nagyon hasonló szabályozást tartalmaz. A kiskorúakra vonatkozóan azt az esetet is külön szabályozza, ha csak az egyik szülő él: ebben az esetben természetesen az ő állampolgárságát tartotta meg a gyermek is. Az előző egyezménnyel ellentétben a nagykorúvá vált gyermek nyilatkozattal nem korrigálhatta a szülői döntést. Az egyezmény határozatlan időre jött létre.

IV.) Moszkvában, 1963. január 21-én ismét a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormányával kötöttünk állampolgársági tárgyú egyezményt.²⁴ Azokra a gyermekekre nézve, akik vegyes házasságból születtek – így a fent említett, 1959-es egyezmény után születettek is –, az egyezmény értelmében a szülők egy éven belül

²² Kihirdette: 1959. évi 27. törvényerejű rendelet, az 1992. évi VIII. törvény hatályon kívül helyezte

²³ Kihirdette: 1961. évi 6. számú törvényerejű rendelet, 1993. január 1-től - Csehszlovákia megszűnése napjától - nem alkalmazzuk, az 1999. évi LXXI. törvény hatályon kívül helyezte

²⁴ Kihirdette: 1963. évi 21. számú törvényerejű rendelet, 1991. december 21-től - a Szovjetunió megszűnése napjától - nem alkalmazzuk

jelenthették be az illető állam hatóságánál, hogy közös megegyezéssel melyik állampolgárságot választják. A nem nyilatkozó szülők gyermeke a szülők lakóhelye szerinti állampolgárságot kapta, ha pedig valamelyik szülő már nem élt, vagy ismeretlen helyen tartózkodott, a másik szülő, míg külön élő szülők esetén a felügyeleti jogot gyakorló szülő állampolgárságát kapta a gyermek. Ha egyik szülő sem élt, vagy mindkettő ismeretlen helyen tartózkodott, a gyermek lakóhelye volt az irányadó. Harmadik államban tartózkodó személy esetén a harmadik államba való távozás előtti lakóhely az irányadó.

Új elem: egyik fél sem honosíthatta a másik állampolgárságát ez utóbbi hatóságainak hozzájárulása nélkül. Ennek a rendelkezésnek a később említendő román-magyar egyezményrel kapcsolatban volt nagy gyakorlati jelentősége: Románia 1990-ig így akadályozhatta meg a Magyarországra áttelepülő magyar nemzetiségűek honosítását.

V.) A Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság között 1961. július 5-én aláírt egyezmény²⁵ a gyámság alatt álló gyermekekre az árva gyermekekre vonatkozó, fent írt szabályokat rendelte alkalmazni. Ha a harmadik országban élő szülőknek a Felek területén soha nem volt lakóhelye, és így a fenti szabályok nem alkalmazhatók, a gyermek az édesanya állampolgárságát tartotta meg. Egyéb újdonságot ez az egyezmény nem hozott a fentiekhez képest.

VI.) A Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között Budapesten, 1969. december 17-én aláírt Szerződés a fenti szabályoktól eltér abban, hogy a nyilatkozathoz a 14. életévét betöltött gyermek hozzájárulását megköveteli. A szerződés hatályba lépése után csak akkor honosíthatták a Felek egymás állampolgárait, ha már megtörtént a másik fél állampolgárságából való elbocsátás.²⁶

VII.) Magyar Népköztársaság a Mongol Népköztársasággal Ulanbatorban, az 1977. évi augusztus hó 15. napján kötött a fentiekhez hasonló egyezményt.²⁷

VIII.) A Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság Bukarestben, az 1979. évi június hó 13. napján kötött ilyen egyezményt.²⁸

Összefoglalva: a szerződések elsősorban a következő kérdéseket szabályozták (nem minden szerződés szabályozott minden kérdést):

1. valamely fél területén élő kettős állampolgár nyilatkozattételi jogát, illetve azt, hogy a nyilatkozat elmaradása esetén melyik állampolgárságot tartotta meg;
2. a harmadik államban élő kettős állampolgárra vonatkozó szabályokat;
3. valamely fél területén élő szülők kettős állampolgár kiskorú gyermekének helyzetét;
4. harmadik állam területén élő szülők kettős állampolgár kiskorú gyermekének helyzetét;
5. az egyezmények megkötése után születendők helyzetét;

²⁵ Kihirdette: 1962. évi 4. számú törvényerejű rendelet, hatályon kívül helyezte az 1995. évi IX. törvény

²⁶ Kihirdette: 1970. évi 17. számú törvényerejű rendelet, hatályon kívül helyezte az 1999. évi LXI. törvény

²⁷ Kihirdette: 1978. évi 5. számú törvényerejű rendelet, hatályon kívül helyezte az 1995. évi X. törvény

²⁸ Kihirdette: 1980. évi 2. számú törvényerejű rendelet, felmondva: 1990. febr. 9., hatályon kívül helyezte: az 1992. évi VII. tv. 1990. febr. 10. hatállyal

6. egymás állampolgárainak honosítására vonatkozó korlátokat.

Probléma volt, hogy az egyezmények létéről az érintettek gyakran nem tudtak, így a romániai magyar nemzetiségűek pl. gyakran megjegyzik, hogy nem is tudtak élni nyilatkozattételi jogukkal.

VIII.) A negyedik állampolgársági törvény és módosításai, valamint a rendszerváltás utáni nemzetközi kötelezettségvállalásaink

Az utolsó pártállami országgyűlés által elfogadott 1990. évi XXVII. tv. *hatályon kívül helyezte az összes megfosztó határozatot*²⁹. A megfosztott személyek a köztársasági elnökhöz címzett nyilatkozatukkal, a nyilatkozattétel időpontjával megszerezték a magyar állampolgárságot. Látható, hogy semmilyen hatósági hozzájárulás, engedély nem kellett a szerzéshez. Az első demokratikusan választott országgyűlés által elfogadott 1990. évi XXXII. tv. szerint azokat az elhunyt személyeket, akiket állampolgárságuktól megfosztottak, úgy kell tekinteni, hogy nem veszítették el magyar állampolgárságukat.

Az 1990. évi XL. tv. az Alkotmányt úgy módosította, hogy az állampolgárságról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. E rendelkezés szabályai szerint született az 1993. évi LV. tv., negyedik állampolgársági törvényünk. A törvény *miniszeri indokolása* kiemeli, hogy az állampolgárság elsősorban jogi kapocs egy természetes személy és egy állam között, de nem mentes érzelmi mozzanatoktól sem. Bár az állampolgárság keletkezésének és megszűnésének szabályozása az állami szuverenitás része, az államok figyelembe veszik a nemzetközi szerződések rendelkezéseit és ajánlásait is. Az indokolás szerint az anya és az apa jogán való állampolgárságszerzés között különbséget nem szabad tenni. A hontalanság eseteinek csökkentése céljából a hontalan szülők Magyarországon született gyermekeinek meg kell adni a magyar állampolgárságot. A kettős (többes) állampolgárság eseteinek redukálását célzó megoldások a magyar jogi tradícióktól idegenek, ezért erre vonatkozó rendelkezést a törvény nem tartalmaz. A harmadik állampolgársági törvény honosításra vonatkozó rendelkezései a honosítást kérőkkel szemben túl enyhe feltételeket fogalmaznak meg, az új törvényben a bevándorlás feltételeinél szigorúbb feltételeket kell a honosításra előírni. A kérelem elbírálása állami jogi diszkréció mellett történik. A kedvezményes honosítást fenn kell tartani, de ennek feltételeit is szigorítani kell. Nem szabad fenntartani a honosítás olyan formáját, amelynek nem feltétele az ország területén lakás, mert ez a magyar állampolgárság leértékelődéséhez vezethet. Mind az elcsatolt területek magyarságára, mind az emigrációra tekintettel indokolt fenntartani a visszahonosítás intézményét, a honosításnál enyhébb feltételekkel. Ugyanígy kedvezményt kell biztosítani a magyar állampolgárok leszármazóinak. Az elbocsátás intézménye helyett a lemondás kerül bevezetésre, a megfosztás jogintézménye megszűnik, a törvény azonban szabályozza a visszavonást. Korábban 20-30 ezer – többségében nyugaton élő – személy elbocsátására került sor,

²⁹ Az 1947. évi X. tc, az 1948. évi LX. tc és az 1948. évi XXVI. tc, valamint az 1957. évi V. törvény alapján hozott, egyes személyek magyar állampolgárságtól megfosztását kimondó határozatok a hatályukat veszítették.

akik ezt vagy a magyar állam, vagy új hazájuk nyomására kérték. E személyeknek lehetőséget kell biztosítani, hogy anélkül állítsák helyre magyar állampolgárságukat, hogy visszaköltözésükkel jelenlegi életviszonyaikat meg kellene változtatniuk. Így az állampolgárságuktól megfosztottakra irányadó nyilatkozattételi lehetőséget ki kell terjeszteni az elbocsátottakra is.

A törvény *eredeti* – 2001. VII. 1-ig hatályos – *rendelkezései* a következők voltak.

A törvény az alapelvek között meghatározta:

- az állampolgároknak a keletkezés, illetve megszerzés módjától független azonos jogállását
- az állampolgárságtól való önkényes megfosztás tilalmát³⁰,
- az akaratszabadság keretei között a család egységét³¹,
- a hontalanság eseteinek csökkentését³²,
- a személyes adatok védelmét
- a visszaható hatály tilalmát.

Magyar állampolgár az, aki a törvény hatályba lépésekor az volt, vagy aki ez után azzá vált, illetve a magyar állampolgárságot megszerezte. Azt a magyar állampolgárt, aki egyidejűleg más állam polgára is, a magyar törvény alkalmazása során magyar állampolgárnak kell tekinteni³³.

A törvény megkülönböztette a magyar állampolgárság *keletkezését* és annak *megszerzését*. A magyar állampolgárság keletkezésének jogcímei: (1) magyar állampolgárság gyermekekénti *születés*, (2) *teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat, utólagos házasságkötés, apaságot vagy anayaságot megállapító bírói ítélet*, amelyekkel a születés napjára visszaható hatállyal szerzi meg a gyermek a magyar állampolgárságot. Ezen kívül *ellenkező bizonyításáig* magyar állampolgárnak kell tekinteni

- a Magyarországon lakó hontalan Magyarországon született gyermekét,
- az ismeretlen szülőktől származó, Magyarországon talált gyermeket.

A magyar állampolgárság megszerzésének jogcímei: a *honosítás* és a *visszahonosítás*, valamint szűk körben *nyilatkozattétellel* is meg lehet szerezni a magyar állampolgárságot.

A törvény eredeti szövege szerint a honosítás feltételei a következők voltak:

³⁰ Ezt tartalmazza az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és az Alkotmány is.

³¹ Honosítási kedvezményekkel, valamint azzal, hogy a család közös honosítási kérelmet nyújthat be, de nem úgy, mint az 1957. előtti szabályozás.

³² Ez az elv egyrészt az állampolgárság keletkezésénél ismertetett, jus soli-ra épülő kiegészítő szabályban, másrészt a lemondás elfogadásának feltételei között érvényesül.

³³ Tehát egyetlen magyar állampolgár sem vonhatja ki magát a magyar törvények alól az által, hogy más államnak is polgára.

- a kérelem előterjesztését megelőző 8 évi folyamatos Magyarországon lakás,
- a magyar jog szerinti büntetlen előélet, valamint az, hogy a kérelem előterjesztésekor a kérelmezővel szemben büntető eljárás ne folyjon,
- megélhetése és lakóhelye Magyarországon biztosítva legyen,
- honosítása a Magyar Köztársaság érdekeit ne sértse,
- valamint ha a kérelmező nagykorú, alkotmányos alapismeretekből magyar nyelven sikeres vizsgát tegyen.

Nem szükséges 8 évi, csak 3 évi folyamatos itt lakás a többi feltétel teljesülése esetén, ha a kérelmező

- magyar állampolgárral három éve törvényes házasságban él, vagy a házasság a házastárs halála miatt szűnt meg, vagy
- kiskorú gyermeke magyar állampolgár, vagy
- a kérelmezőt magyar állampolgár fogadta örökbe, vagy
- magyar hatóság menekültként elismerte³⁴.

Örökbefogadás esetében, kérelemre el lehet tekinteni a három év folyamatos Magyarországon lakástól.

A többi feltétel teljesülése esetén nem szükséges 8 évi, csak 1 évi folyamatos itt lakás, ha a kérelmező magát magyar nemzetiségűnek valló, nem magyar állampolgár, és volt magyar állampolgár felmenője.

Ha a kiskorú a szülővel együtt kéri a honosítást, a 8 évi, illetve a 3 évi folyamatos Magyarországon lakástól el lehet tekinteni.

Amennyiben a kérelmező honosításához a Magyar Köztársaságnak komoly érdeke fűződik, a belügyminiszter javaslatára a köztársasági elnök a honosítási feltételek közül

- a 8 évi folyamatos Magyarországon lakás,
- a Magyarországon biztosított lakóhely és megélhetés, valamint
- az alkotmányos alapismeretek vizsga

alól felmentést adhatott.

Az a személy, akinek magyar állampolgársága megszűnt, visszahonosítható a honosítás feltételeitől annyiban kedvezőbb módon, hogy a nyolc évi folyamatos Magyarországon lakás helyett elegendő a kérelem benyújtása idején Magyarországon laknia, és nem kell alkotmányos alapismeretekből vizsgáznia.

A honosításról és a visszahonosításról a belügyminiszter előterjesztése alapján a köztársasági elnök dönt. A honosított, visszahonosított a lakóhelye szerinti polgármester

³⁴ A menekültek jogállásáról szóló Genfi Egyezmény szerint a menekültek részére kedvezményes honosítási feltételeket kell meghatározni.

előtt esküt vagy fogadalmat tesz, cselekvőképtelen személy nevében ezt törvényes képviselője teszi.

A Magyar Köztársaság Elnökéhez címzett, személyes, írásbeli nyilatkozatával szerezheti vissza állampolgárságát az, akit attól megfosztottak, és akit 1947. és 1990. között elbocsátottak.³⁵

A törvény két jogcímet ismer az állampolgárság *megszűnésére*. A törvény eredeti szövege szerint a külföldön lakó magyar állampolgár – a köztársasági elnökhöz címzett nyilatkozatában – (1) akkor *mondhatott le* magyar állampolgárságáról, ha

- külföldi állampolgársággal is rendelkezett vagy annak megszerzését valószínűsíteni tudta – hiszen ennek hiányában a hontalanná válás veszélye állna fenn – és
- magyar bíróság előtt nem folyt ellene büntetőeljárás, illetőleg magyar bíróság által kiszabott büntetésének végrehajthatósága megszűnt és
- Magyarországon adó- vagy egyéb köztartozása nem volt.

A kérelemről a belügyminiszter előterjesztése alapján a köztársasági elnök dönt. Amennyiben a lemondás feltételei hiányoznak, erről a belügyminiszter a Fővárosi Bíróság előtt támadható határozatban dönt. A korábbi elbocsátással ellentétben a lemondást a törvény miniszteri indokolása alanyi jognak tekinti, az tehát az eljárásban szereplő szervek mérlegelésétől nem függ. Az indokolás szóhasználata szerint a köztársasági elnök is csak “tudomásul veszi” a lemondás tényét.

(2) *Visszavonható* a magyar állampolgárság a külföldön élő magyar állampolgártól, ha magyar állampolgárságát a jogszabályok megszegésével, így különösen valótlan adatok közlésével, illetve adatok vagy tények elhallgatásával a hatóságot félrevezetve szerezte meg. Nincs helye a visszavonásnak a magyar állampolgárság megszerzésétől számított tíz év elteltével. Az állampolgárság visszavonására okot adó tény fennállását a belügyminiszter határozattal állapítja meg. A határozat felülvizsgálata a Fővárosi Bíróságtól kérhető. A magyar állampolgárság visszavonással történő megszüntetéséről - a belügyminiszter előterjesztése alapján - a köztársasági elnök dönt. A magyar állampolgárság visszavonásáról szóló határozatot a Magyar Közlönyben közzé kell tenni. A magyar állampolgárság a határozat közzététele napján szűnik meg. Összehasonlításként jegyezzük meg, hogy az állampolgárság hivatalbóli megszüntetésére korábban a megfosztás szolgált. Látható, hogy a visszavonás intézménye jóval szűkebb esetkörre teszi lehetővé a magyar állampolgárság hivatalbóli elvételét.

³⁵ A jogosultak köre: a külföldön tartózkodó egyes személyeknek magyar állampolgárságuktól való megfosztásáról szóló 1947. évi X. törvény és az 1948. évi XXVI. törvény, a magyar állampolgárságról szóló 1948. évi LX. törvény, illetve az állampolgárságról szóló 1957. évi V. törvény alapján a magyar állampolgárságától megfosztott személy, továbbá az, aki a Magyar Köztársaság Kormányának 7970/1946. M.E. számú rendelete, a 10.515/1947. Korm. sz. rendelet, a 12.200/1947. Korm. sz. rendelet alapján veszítette el magyar állampolgárságát, valamint az, akinek magyar állampolgársága 1947. szeptember 15. és 1990. május 2. napja között elbocsátással szűnt meg.

A törvény eredeti szövege a következőképp definiálta a Magyarországon lakást: e törvény alkalmazása szempontjából Magyarországon lakik az az országban bejelentett lakcímmel rendelkező, nem magyar állampolgár, akinek bevándorlását engedélyezték, vagy akit menekültként elismertek.

1997. november 7-én az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága aláírásra megnyitotta az ET állampolgársági szakértői bizottsága által elkészített **Európai Állampolgársági Egyezményt**, amelyet a Magyar Köztársaság is aláírt.³⁶ Az Egyezmény³⁷ szerint az **állampolgárság fogalma**: valamely személy és egy állam közötti jogi kapcsolat, és *nem utal a személy etnikai származására*. A fogalom meghatározásánál a Nottebohm-ítéletet vették alapul. Az egyezmény szerint minden állam saját maga határozza meg, hogy kik az ő állampolgárai, de a többi állam ezt csak annyiban köteles elfogadni, amennyiben a szabályozás összhangban van a hatályos nemzetközi szerződésekkel, nemzetközi szokásjoggal és az általánosan elfogadott jogelvekkel. Erről a fontos megállapításról a Nottebohm-üggyel kapcsolatban még lesz szó. Az Egyezmény alapelvei: (1) minden személynek joga van valamely állam állampolgárságához, (2) a hontalanságot el kell kerülni, (3) senkit sem lehet állampolgárságától önkényesen megfosztani, (3) a házasság, a házasság felbontása és a házastárs állampolgárságának megváltozása nem érintheti senki állampolgárságát automatikusan. A részes államok állampolgársági joga nem ismerhet nemet, valláson, fajon, bőrszínen, nemzeti, vagy etnikai származáson alapuló diszkriminációt.

Az Egyezmény szerint minden részes állam köteles ex lege biztosítani az állampolgárság megszerzését a következő személyeknek:

- olyan gyermekek, akiknek valamelyik szülője születésük pillanatában a részes állam állampolgára, kivéve ha a belső jog a külföldön született gyermekre vonatkozóan kivételt tesz ez alól; amennyiben az apaságot vagy az anyaságot elismerés, bírói határozat vagy más hasonló eljárás állapítja meg, az állam rendelkezhet úgy, hogy a gyermek az állampolgárságot meghatározott eljárást követően szerzi meg;
- a területen talált gyermek, aki hontalan lenne egyébként.

Minden részes állam köteles belső jogában rendelkezni arról, hogy a területén született, más állampolgárságot nem szerzett gyermek megszerezze az állampolgárságot

- vagy ex lege,
- vagy a születést követően, a hontalan gyermek, illetve képviselője által benyújtott kérelem alapján; az ilyen kérelem benyújtását függővé lehet tenni legfeljebb öt évi az állam területén való jogszerű és szokásos tartózkodástól.

³⁶ A 2351/1997. (XI. 7.) Korm. határozat döntött az egyezmény aláírásáról. Az Országgyűlés 56/2001. (IX. 7.) Ogy. határozatával megerősítette az egyezményt, és felkérte a külügyminisztert, hogy a megerősítő okirat köztársasági elnök általi kiállítása után helyezze azt letétbe az Európa Tanács Főtitkáránál. Erre 2001. november 21-én került sor. Az egyezmény a Magyar Köztársaságra nézve a letétbe helyezés utáni 4. hónap első napján, 2002. március 1-én lépett hatályba.

³⁷ Kihirdette: 2002. évi III. tv.

Minden részes állam köteles lehetővé tenni a területén jogszerűen és szokásosan tartózkodó gyermekek számára a honosítás lehetőségét. Feltételként legfeljebb 10 évi tartózkodási idő írható elő.

Minden részes állam köteles elősegíteni az állampolgárság megszerzését a következők számára:

- a) állampolgárainak házastársai;
- b) valamely állampolgárának gyermekei, akik a fent írt, ex lege állampolgárság-szerzés alóli kivételnek tekinthetők;
- c) azon gyermekek, akiknek valamelyik szülője megszerzi vagy megszerezte az állam állampolgárságát;
- d) valamely állampolgára által örökbefogadott gyermekek;
- e) azon személyek, akik a területén születtek és ott jogszerűen és szokásosan tartózkodnak;
- f) olyan személyek, akik az állam területén jogszerűen és szokásosan az érintett részes állam belső joga által meghatározott időtartamig tartózkodnak, mely időtartam 18 éves koruk előtt kezdődött;
- g) olyan hontalan személyek és menekültként elismert személyek, akik az állam területén jogszerűen és szokásosan tartózkodnak.

Az állampolgárság ex lege vagy az érintett állam kezdeményezése alapján történő elvesztéséről kizárólag a következő esetekben rendelkezhet az állam:

- a) egy másik állampolgárság önkéntes megszerzése;
- b) a részes állam állampolgárságának megszerzése a kérelmező által elkövetett csalás, hamis adatszolgáltatás vagy bármely releváns tény eltitkolása révén;
- c) önkéntes szolgálat egy külföldi katonai erőnél;
- d) a részes állam alapvető érdekeit súlyosan sértő magatartás;
- e) a részes állam és a szokásosan külföldön tartózkodó állampolgára közötti tényleges kapcsolat hiánya (!);
- f) ha egy gyermek kiskorúságának idején megállapítást nyer, hogy már nem állnak fenn a belső jog által meghatározott azon feltételek, amelyek a részes állam állampolgárságának ex lege megszerzéséhez vezettek;
- g) a gyermek örökbefogadása, ha a gyermek az örökbefogadó szülők egyikének vagy mindkettőnek a külföldi állampolgárságát megszerzi vagy azzal már rendelkezik.

A b) pont alatt jelölt eset kivételével nem lehet az állampolgárság elvesztéséről rendelkezni, ha az érintett hontalanná válik ezáltal. A részes állam úgy is rendelkezhet, hogy az a gyermek, akinek *mindkét* szülője elveszíti az állampolgárságát, szintén elveszíti azt, kivéve a fentebb c) illetve d) pont alatt jelölt eseteket.

Az Egyezmény szerint minden állam köteles engedélyezni a **lemondást (az állampolgárság elvesztését az érintett személy kezdeményezése alapján)** feltéve, hogy az érintett személy nem válik hontalanná ezáltal. Az állam kikötheti, hogy csak a szokásosan külföldön tartózkodó személy mondhat le állampolgárságáról.

Minden részes állam köteles elősegíteni a belső joga által meghatározott esetekben és feltételek szerint az állampolgárság visszaállítását olyan korábbi állampolgárai számára, akik területén jogszerűen és szokásosan tartózkodnak.

Az egyezmény külön elismeri a **többes állampolgárságot**, amelynek témánk szempontjából is jelentősége van. Minden részes állam köteles engedélyezni:

a) hogy a születéskor automatikusan különböző állampolgárságokat megszerzett gyermekek ezeket az állampolgárságokat megtarthassák;

b) hogy állampolgáraik másik állampolgársággal is rendelkezhessenek, amennyiben ezt a másik állampolgárságot automatikusan, házasságkötés révén szerzik meg.

Azonban az Egyezmény rendelkezései nem korlátozhatják a részes állam azon jogát, hogy belső jogában meghatározza, hogy:

a) azon állampolgárai, akik egy másik Állam állampolgárságát megszerzik vagy azzal rendelkeznek, megtarthatják-e állampolgárságukat vagy elveszítik azt;

b) az állampolgárság megszerzése vagy megtartása függ-e egy másik állampolgárságról való lemondástól vagy annak elvesztésétől.

Valamely részes állam egy másik állampolgárságról való lemondást vagy annak elvesztését nem írhatja elő állampolgársága megszerzésének vagy megtartásának feltételül, amennyiben a lemondás vagy elvesztés nem lehetséges, vagy ésszerűen nem követelhető meg.

Az Egyezmény **államutódlásra vonatkozó** rendelkezései szerint a következőket kell figyelembe venni az állampolgárság rendezésekor:

a) az érintett személynek az Államhoz fűződő valódi és tényleges kapcsolatát;

b) az érintett személy szokásos tartózkodási helyét az államutódlás időpontjában;

c) az érintett személy akaratát;

d) az érintett személy területi származását.

Amennyiben lehetséges, nemzetközi szerződéssel kell rendezni az állampolgárság kérdését. A jogelőd állam azon állampolgárai, akik a jogutód állam állampolgárságát nem kapták meg, a jogutód állam területén maradhatnak és gazdasági, szociális jogaik tekintetében az állampolgárokkal egy tekintet alá esnek, az állam azonban a közhatalmi állásokból kizárhatja ezeket a személyeket.

Negyedik állampolgársági törvényünk szövegét **először** a 2001. évi XXXII. tv. **módosította**.³⁸ A módosítások célja elsősorban az Európa Tanács egyezményével való összhang megteremtése. Ennek keretében a hontalanság eseteinek csökkentése érdekében az állampolgárság kedvezményes megszerzésére új esetköröket kellett megteremteni és lehetővé kellett tenni az állampolgárság visszaállítását azokra a személyekre nézve, akik lemondtak a magyar állampolgárságukról, de nem szereztek más állampolgárságot. Kedvezményes honosítási lehetőséget kellett teremteni az országban született vagy itt nevelkedett külföldiek részére. Az Egyezmény mellett az új szabályozást indokolta az állampolgári jogok országgyűlési biztosának egy 1997-es jelentése, amely kifogásolta az alkotmányos alapismeretek vizsga gyakorlatát. E mellett a korábbi szabályozásban

³⁸ Hatályos 2001. VII. 1-től, kivéve a Magyarországon lakás új definícióját, ez 2002. I. 1-től hatályos.

problémát jelentett, hogy azok a határon túli magyarok, akik kérték a magyar állampolgárságukat, csak hosszú, költséges eljárás útján szerezhették vissza magyaros hangzású nevüket is.

A törvény – az Európai Állampolgársági Egyezmény szabályainak eleget téve – **új kedvezményes honosítási lehetőséget** vezetett be – a régiék megtartásával. Nem 8, hanem csak 5 év folyamatos tartózkodást kell igazolnia annak, aki

- a) az ország területén született;
- b) kiskorúsága idején létesített magyarországi lakóhelyet; vagy
- c) hontalan.

A nemzetközi jogi kötelezettségeink mellett az első két csoport kedvezményezését indokolja az is, hogy könnyebben beilleszkednek a magyar társadalomba, így nem szükséges hosszú tartózkodási időt előírni. A hontalanoknak nyújtandó kedvezményekről nemcsak az Európai Állampolgársági egyezmény szól, hanem az ENSZ két egyezménye³⁹, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása⁴⁰ is rendelkezik.

Kiskorú esetén nemcsak akkor lehet a törvény új rendelkezése szerint eltekinteni az itt tartózkodás igazolásától, ha a kiskorú a szülővel együtt kéri a honosítást, hanem akkor is, **ha a szülő a magyar állampolgárságot megszerezte**. Előfordult ugyanis korábban, hogy a kérelmezőnek az eljárás folyamán, az eskütétel előtt született gyermeke, akire vonatkozóan a kérelmet már nem lehetett előterjeszteni.

A **magyar állampolgár által örökbefogadott kiskorú gyermek** lakóhelyétől függetlenül honosíthatóvá vált. A magyar társadalomba való beilleszkedés képességét felmérő, magyar nyelvű **alkotmányos alapismeretek vizsgát** nem kell letennie a cselekvőképtelen és korlátozottan cselekvőképes személynek; annak, aki magyar felsőoktatási intézményben magyar nyelvű oktatásban diplomát szerzett; annak, aki a kérelem benyújtásakor 65. éltévét betöltötte; aki igazolja, hogy állapotának tartós és visszafordíthatatlan romlása miatt arra nem képes.

A törvény új szabályai a **nyilatkozattétellel** történő állampolgárság-visszaszerzés feltételeit kiegészíti azzal, hogy a nyilatkozatot tevő csak akkor kapja vissza állampolgárságát, ha nem folytatott az állampolgárság elvesztése óta a magyar állam nemzetbiztonságát sértő tevékenységet. A törvény – az Európai Állampolgársági Egyezmény előírásaira tekintettel egy újabb csoport részére is lehetővé teszi azt, hogy nyilatkozatukkal megszerezzék a magyar állampolgárságot. A kedvezmény annak jár, aki az ország területén született és születésével nem szerezte meg szülei külföldi állampolgárságát a szülők állampolgárságára irányadó külföldi jog alapján, feltéve, hogy a születése napján magyarországi lakóhellyel rendelkezett és a nyilatkozat megtételét közvetlenül megelőzően legalább öt éve az ország területén lakik. A nyilatkozatot az érintett tizenkilencedik életévének betöltéséig teheti meg. A szabály nyilván azokra a külföldiekre vonatkozik, akik állama nem a jus sanguinist, hanem a jus solit követi (pl. latin-amerikai államok). A törvény pótolta egy szabályozási hiányosságot is: határozatban

³⁹ A hontalan személyek jogállásáról szóló 1954. évi és a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. évi egyezmény

⁴⁰ 1999. szeptember 15.

kellett megállapítani a feltételek fennállásának hiányát. A határozat a Fővárosi Bíróság előtt támadható meg.

Arra tekintettel, hogy külföldön élő személy is honosítható kivételesen, a törvény a polgármester mellett a külképviseletek vezetőjét is feljogosította az állampolgári eskü-és fogadalomtétel lebonyolítására.

A törvény az állampolgárságról való **lemondás** feltételei közül kiiktatta a büntetőjogi és az adótartozással kapcsolatos feltételt, így bárki, aki külföldön él és van más állampolgársága, vagy annak megszerzése valószínű, lemondhat a magyar állampolgárságról. A hontalanság kiküszöbölése érdekében a törvény szerint a lemondás elfogadásától számított egy éven belül kérheti a magyar állampolgárság **visszaállítását**, aki nem szerzett külföldi állampolgárságot. A **visszavonás** feltételei közül a törvény elhagyta a külföldön lakás követelményét, ugyanis a jogintézmény gyakorlatilag nem működött emiatt a garanciális szabály miatt. Életszerűtlen ugyanis, hogy aki csalárd módon állampolgárságot szerzett, az ezek után külföldre távozzon. Az Európai Állampolgársági Egyezmény előírásainál láttuk, hogy a csalárd módon szerzett állampolgárság akkor is visszavonható, ha hontalanná válik az illető.

A honosítást vagy visszahonosítást kérő külföldi egyidejűleg kérheti

- a) azt, hogy saját vagy felmenője egykori magyar családi nevét viselhesse;
- b) többtagú családi nevéből egy vagy több tag, valamint a nemre utaló végződés vagy névelem elhagyását;
- c) családi nevének magyarra fordítását.

A törvény meghatározta a külföldi lakóhely, és megváltoztatta a magyarországi lakóhely fogalmát. A törvény alkalmazása szempontjából Magyarországon lakik az az országban bejelentett lakcímmel rendelkező, nem magyar állampolgár, akinek bevándorlását engedélyezték, vagy akit menekültként elismertek. A törvény alkalmazása szempontjából külföldön lakik az a személy, akinek Magyarországon nincs bejelentett lakóhelye vagy tartózkodási helye.

Az állampolgársági törvény következő módosítása a 2003. évi LVI. tv.⁴¹ A törvény néhány szövegpontosítás mellett a **nyilatkozattétellel** való állampolgárság-szerzésre új jogosulti kört ismert el: aki magyar állampolgár anyától és külföldi állampolgár apától 1957. október 1. előtt született, és születésével nem szerzett magyar állampolgárságot. Így orvosolja a törvény az 1957. előtti jogunknak a mai nemzetközi gyakorlatnak meg nem felelő elemét. Az állampolgárságtól megfosztott, illetve az elbocsátott személyek körére a törvény ismét elhagyta azt a feltételt, hogy a személy nem folytatott az állampolgárság elvesztése óta a magyar állam nemzetbiztonságát sértő tevékenységet. A törvény alkalmazása szempontjából **Magyarországon lakik** az a lakóhellyel rendelkező nem magyar állampolgár, akinek bevándorlását engedélyezték, vagy akit menekültként elismertek, valamint aki letelepedési engedélyt kapott, továbbá az Európai Unió más tagállamának EGT tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgára.

⁴¹ Hatályos 2003. IX. 1-től, míg a magyarországi lakóhely meghatározása a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz való csatlakozásának napjától.

IX.) A 2004. december 5-i népszavazással kapcsolatos alkotmánybírósági határozat

A Magyarok Világszövetsége aláírásgyűjtő ív mintapéldányát nyújtotta be az OVB-hez azzal, hogy ügydöntő országos népszavazást kíván kezdeményezni a következő kérdésben:

„Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással - kérelmére - magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. § szerinti „Magyar igazolvánnyal” vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?”

A népszavazás eredménye (eredménytelensége) ismert, de a kérdésben született alkotmánybírósági határozat állampolgársági jogunk újabb fontos dokumentuma.

Az OVB hitelesítette az aláírási ívet⁴², de határozata ellen kifogást nyújtottak be. A kifogást mindenben elutasító alkotmánybírósági határozatnak⁴³ csak a témánk szempontjából jelentős megállapításait érintem.

1.) A kifogás egyik megállapítása az volt, hogy a kérdésről azért nem lehet megtartani a népszavazást, mert az nemzetközi jogi kötelezettségvállalásunkkal ellentétes: nevezetesen a fent említett Európai Állampolgársági Egyezmény diszkriminációt tilalmazó rendelkezéseibe ütközik, hiszen azáltal, hogy a magyar nemzetiségűeket előnyben részesíti, a más nemzetiségű személyek hátrányt szenvednek. Ezzel a felvetéssel az Alkotmánybíróság nem értett egyet. Az Alkotmánybíróság leszögezte: az Európai Állampolgársági Egyezményhez fűzött, az Európa Tanács keretében kidolgozott kommentár szerint az Egyezmény – fentebb írt – állampolgárság-definíciója alapjául a *Nottebohm-ítélet* szolgált. A Nemzetközi Bíróság ezen ítélete annak nyomán született, hogy egy Guatemalában élő német állampolgár – félve attól, hogy ellenséges állam állampolgáraként hátrányok érik – elsősorban anyagi juttatásokért cserébe megszerezte a liechtensteini állampolgárságot úgy, hogy ehhez az országhoz semmi sem kötötte. Mikor Guatemalában német volta miatt mégis hátrányok érték, Liechtenstein diplomáciai védelemben kívánta részesíteni. A Bíróság – az *effektivitás elvét* megteremtve – leszögezte: minden állam szuverenitásának része annak eldöntése, kit tekint állampolgárának, de amennyiben egy állam szabályozása nem felel meg a nemzetközi jogi normáknak – így az állam olyan személyeket is állampolgárának tekint, akik valójában nem állnak kapcsolatban az állammal – a többi állam ezt nem köteles tiszteletben tartani, így a diplomáciai védelem sem lehetséges ebben az esetben.

A kommentár kiemeli továbbá, hogy az Egyezmény diszkriminációt tiltó rendelkezéseit az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló, 1950. november 4-i *Római Egyezmény* összefüggésben kell értelmezni. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Római Egyezményhez kapcsolódó gyakorlata szerint a diszkrimináció tilalma nem önálló rendelkezés, hanem az emberi jogi egyezményben meghatározott jogokkal kapcsolatban értelmezhető. Nincs szó diszkriminációról, ha a megkülönböztetés eltérő tényállási elemeken alapul, vagy azt közérdek indokolja.

⁴² 116/2003. (IX. 18.) OVB határozat

⁴³ 5/2004. (III. 2.) AB határozat

Az Állampolgársági Egyezmény kommentárja sem tekint tiltottnak mindenfajta megkülönböztetést, így a nemzeti nyelv ismerete, vagy a leszármazás alapján elképzelhető a különbségtétel. Az *európai államok gyakorlatában* is előfordulnak hasonló esetek, például:

- a skandináv országok más skandináv államok állampolgárainak,
- Franciaország a francia nyelvű országban élő, francia kulturális közösséghez tartozó személyeknek,
- Portugália a portugál felmenővel rendelkező személynek, illetve a portugál felmenőkkel rendelkező közösséghez tartozó személynek,
- Görögország a görög származású személyeknek,
- Románia a román állampolgárságukat önhibájukon kívül elvesztetteknek, illetve leszármazóiknak

nyújt kedvezményeket.

A népszavazásra feltett kérdésben szereplő “Magyar igazolvány” megszerzésének feltételeit *a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény*⁴⁴ szabályozza. Az itt meghatározott feltételek – a kérelmező magát magyar nemzetiségűnek vallja és vagy tud magyar nyelven, vagy a lakóhely szerinti állam magát magyar nemzetiségűnek valló személyként tartja nyilván, vagy a lakóhely szerinti államban magyar nemzetiségűeket tömörítő szervezet tagja, vagy itt működő egyház magyar nemzetiségűként tartja nyilván – olyan ismérvek, amelyek megfelelnek a Nottebohm-ítéletben meghatározottaknak, így az állampolgárság kedvezményes szerzésének alapjául szolgálhatnak. Annál is inkább van ez így, mert az Európa Tanács Joggal a Demokráciáért Európai Bizottsága (*Velencei Bizottság*) ajánlására tekintettel alakultak ki ezek a törvényi feltételek.

2.) A kifogásban szereplő másik érv szerint azért érint nemzetközi kötelezettséget a kérdés, mert a trianoni békeszerződés szabályai szerint az elcsatolt területeken élők a magyar állampolgárság kizárásával az utódállam állampolgárságát szereztek meg. Az Alkotmánybíróság ezzel az érveléssel sem értett egyet, hiszen a kérdés nem az állampolgárság kollektív visszaállítására irányul, hanem kérelemre történő honosításra.

3.) Nem értett egyet az Alkotmánybíróság azzal az érveléssel sem, hogy az Alkotmány diszkriminációt tilalmazó rendelkezésével⁴⁵ ellentétes a kérdés, így az az Alkotmány módosítását jelentené, ami a népszavazás lehetőségét kizárná. Ez az érvelés azért nem helytálló, mert az egyenlő méltóságú személyként kezelés alkotmányos követelménye nem jelenti azt, hogy a jogalkotó indokolt esetben sem tehetne különbséget társadalmi

⁴⁴ A 2003. évi LVII. tv. által módosított 2001. évi LXII. tv.19. §

⁴⁵ Az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése szerint: “A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.” Mivel a jelen ügyben nem emberi, illetve állampolgári jogról van szó, az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében foglalt emberi méltósághoz való joggal együtt kell értelmezni a fenti bekezdést. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint e két rendelkezésből adódóan emberi méltóságot sértő, tehát az Alkotmánnyal ellentétes minden jogszabályi rendelkezés, ha – ugyan nem alapjogra vonatkozik, de – indokolatlan megkülönböztetést tesz a társadalom egyes csoportjai között.

csoportok között. Márpedig jelen esetben a különbségtétel indoka a Magyarországhoz való erőteljesebb kötődés.

Források:

Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság, Kisebbségkutatás, 9. évf. 2000. 1. szám, <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatatas/2000-1/5.htm>

Tóth Pál Péter: Az állampolgárságtól megfosztva, Kisebbségkutatás - 9. évf. 2000. 3. szám, <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatatas/2000-3/7.htm>

Ádám Magda: Nagyhatalmi elképzelések a trianoni határokról, História XXIV. Évf. 1. szám

Nagy Boldizsár: Kettős állampolgárság Nemzet, állam, polgár: kísérlet fogalmi renderemtésre,

http://www.martonaron.hu/kettosallampolgarsag/tanulmanyok/tan_02.html

Kisteleki Károly: A magyar állampolgárság fejlődéstörténete a kezdetektől a rendszerváltásig,

http://www.martonaron.hu/kettosallampolgarsag/tanulmanyok/tan_21.html

Nagy Károly: A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története, Antológia Kiadó és Nyomda, Lakitelek, 1995.

Nagy Károly: Nemzetközi jog, Püski Kiadó, Budapest, 1999.

Tóth Judit Miért nem lehet, ha szabad A többes állampolgárság a nemzetközi és az európai közösségi jog felől

<http://beszelo.c3.hu/03/10/03toth.htm> Forrás: Beszélő, 2003. október

Nagy Boldizsár KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁG Nemzet, állam, polgár: kísérlet fogalmi renderemtésre; Élet és

Irodalom, 2004. május 7. <http://www.fuggetlenek.com/cikkek/cikk180.htm>

Végel László: Kettős identitás - kettős állampolgárság; Élet és Irodalom, 2003. augusztus 15.

http://www.martonaron.hu/kettosallampolgarsag/tanulmanyok/tan_04.html

Tóth Judit: KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁGOT NÉPSZAVAZÁSSAL? AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG DÖNTÉSÉRŐL;

Fundamentum. - 2004, 2. sz. - p. 88-96. http://www.martonaron.hu/kettosallampolgarsag/tanulmanyok/TothJudit_Fundamentum.pdf

Vincze Gábor: Állampolgárság és kisebbségpolitika Romániában a II. világháborút követő években; Magyar Kisebbség

1999. 2-3. (16-17.) szám <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9902/m990217.htm>

Tóth Judit: Mit ér az útlevelem, ha magyar? *Amaro drom*, 1999. december–2000. január

http://www.akm.tti.hu/toth_judit_mit_er_az_utlevel_ha_magyar.htm

Tóth Judit: A diaszpóra jogállása a Magyar Köztársaság jogrendjében – Van-e diaszpórajog ; Kisebbségkutatás - 8. évf.

1999. 2. szám <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9902/m990209.htm>